

Latvijas Universitātes
Vēstures un Filozofijas fakultātes

Filozofijas nodaļa

Filozofijas bakalaura programmas
4. kursa studente
Ance Fokerote
(studenta apliecības nr. Filz 020023)

Realitātes analīze Žana Bodrijāra darbos

Bakalaura darbs

Apliecinu, ka minētais darbs vai darba daļas nav citu darbu plagiāts

Bakalaura darba vadītāja:
asoc. prof. Elga Freiberga

Rīga, 2006

Saturs

Ievads	3
Literatūras apskats	5
1. Realitātes uzstādījuma problemātika:	
1.1. Realitāte identificēšana ar realitātes konceptu	6
1.2. Reālitate kā jauna tipa fikcija	9
1.3. Realitātes semiotiskais skaidrojums	13
2. Simulakru koncepcija:	
2.1. Simulakru kārtība darbā <i>Simboliskā apmaiņa un nāve</i>	15
2.2. Realitātes integrācija virtuālajā un digitālajā	17
2.3. Realitātes – ilūzijas <i>iznīcināšana</i> ..	21
2.4. Alternatīva <i>simulakru</i> izpratne Žila Delēza uzskatos	24
3. Sociālā realitātes raksturojums:	
3.1. Masa kā antisociāla parādība	28
3.2. Neitralizējošais fenomens – <i>implozija</i>	34
4. Hiperrealitāte:	
4.1. Hiperrealitāte – metafizikas gals?	39
4.2. Hiperrealitātes iemiesojums – Amerika	42
Nobeigums	47
Anotācija	50
Annotation	51
Izmantotā literatūra	52

Ievads

Jautājumam par to, kas ir reāls, īstens un paties, filosofijas ietvaros ir fundamentāla nozīme. Jēdzieni *realitāte* un *patiesība* tiek lietoti kā ekvivalenti, lai nodrošinātu stabila pasaules skatījuma un izzināšanas iespējamību. Pastāv dažādas realitātes skaidrojuma pieejas. Klasiskajā realitātes izpratnē pastāv nošķīrums starp subjektu un objektu, kur objekts pastāv neatkarīgi no subjekta un izziņas procesā subjekts gūst patiesas zināšanas par pasauli, lietu kārtību tajā, t.i., esamību. Patieso zināšanu nosacījums ir objektu neatkarīgā esamība no vērotāja jeb subjekta. Vaicājot pēc tā, kas ir patiesība un vai tā pastāv vai nepastāv neatkarīgi no vērotāja, tiek jautāts, kas ir realitāte un vai tā pastāv neatkarīgi no tā, ko par to kāds domā. Vai realitāti veido uzskati un priekšstati par to, kas ir paties? Un kas ir tas patiesais, ko nevar apšaubīt? Platonam vienīgais patiesības avots ir objektīvi eksistējošās idejas, nevis to atspulgi – lietas. Dekarts, piemēram, meklējot nepašaubāmus patiesas izziņas kritērijus, nonāca pie secinājuma, ka neapšaubāms viņa (Dekarta) eksistences pamats un patiesas izziņas avots ir domāšana un prāts. Ne sajūtas, ne pieredze racionālisma tradīcijā nespēj sniegt neko neapšaubāmi patiesu, tāpēc pastāv strikts nošķīrums subjekta un objekta pastāvēšanā, norādot uz objekta otršķirīgumu attiecībā pret subjektu – lietas ir pakļautas prātam un racionālai izziņai, kā rezultātā var gūt patiesas zināšanas par realitāti. Racionālisma ietvaros tiek identificēta īstenība ar domāšanu, tāpēc, izzinot domāšanas struktūras, tiek izzināta arī īstenība – reāli pastāvošais.

Atšķirīgu pieeju realitātes skaidrojumā piedāvā fenomenoloģija. Nenodalot subjekta un objekta pozīcijas, bet skatot realitāti ar subjekta apziņas plūsmas palīdzību, kurā fenomeni (ne vairs objekti, bet priekšmeti un lietas) atklāj savu būtību. Vācu filosofa Edmunda Huserla fenomenoloģiskā realitāte, kas atklājas kā cilvēka subjektīva pieredze, paredz realitātes uztveršanu un pārdzīvošanu caur apziņu, kas konstituē realitāti, fenomeniem pašiem sevi atklājot. Pamatojoties uz fenomenoloģijas atzinumiem, eksistenciālisma uzmanības centrā ir subjekts – cilvēks un cilvēka eksistence, tādā veidā realitāte vairs nav objektīva un neatkarīga no subjekta pastāvēšanas.

Franču eksistenciālisma pārstāvja Žana Pola Sartra izpratnē cilvēka eksistence ir primārais, realitātes pamats ir cilvēka eksistence – *iemestība* pasaulē un

eksistence cilvēkam ir viss, kas viņam ir. Eksistenciālais realitātes skatījums veidojas balstoties nevis uz subjekts – objekts, bet es – cits nošķirumu, kur cits ir es kritērijs un paredz to, kā es uztver sevi. Šeit parādās jautājums par sava es esamības pamatu un identitātes konstruēšanu, kam vairs nav pārlaicisku kritēriju kā prāts vai Dievs. Tamdēļ vācu filozofs Martins Heidegers aicina pārdomāt cilvēka trauslo eksistenci, un atgriezties pie savas esamības pamatiem, kuros apvienojas cilvēka eksistence un pasaules redzējums. Cilvēka eksistences ikdiena paredz nepārtrauktas attiecības ar citiem cilvēkiem un lietām, tāpēc cilvēka eksistencei un dzīvei draud *izšķīšana* attiecībās ar lietām un nonākšana to gūstā. Heidegers piedāvā pārskatīt cilvēka eksistenci un attiecības pašam ar sevi un pievērsties savai esamībai – *klātesamībai*, kas jēdzieniski tver cilvēka būtību.

Realitātes jeb īsteni pastāvošā skaidrojumos ir dažādi problēmas uzstādījumi, kas paredz dažādas realitātes interpretācijas, taču neviens no skaidrojumiem neapšaubā realitātes vai patiesības esamību. Radikāli atšķirīgu realitātes skaidrojumu piedāvā franču sociologs un kultūrteorētiķis Žans Bodrijārs (1929), akcentējot cilvēka eksistenciālo iemestību pasaulē, stabilas identitātes neesamību un ikdienas nepārtrauktās attiecības ar lietām. Kā rezultātā ne tikai cilvēks, bet arī pati realitāte ir zaudējusi jēgu eksistēt, *izšķīstot* lietu un informācijas plūsmā, kur vairs nav ne pamata, ne nosacījumu reālā eksistencei. Cilvēkam kā izzinošam subjektam nav nekāda pamata eksistēšanai. Subjekts – objekta pozīcijas ir apvērstas un objekts nosaka to kāds ir subjekts, kāda ir subjekta dzīve un sociālais statuss un darbība attiecībā pret citiem. Visapkārt dominē lietu, jaunāko tehnisko sasniegumu, masu mediju un informācijas nemitīgā cirkulācija, kas ir izraisījis vispārējas sabiedrības pārmaiņas. Pārmaiņas ir tik radikālas, ka nekas netiek atstāts tāds kā agrāk un Bodrijārs nonāk pie slēdziena par realitātes neiespējamību, fikcionālismu, kā arī neatgriezeniskām sociālām izmaiņām, ko izvērs š sabiedrības – masas raksturojumā.

Lai noskaidrotu, kā realitātes problemātiku pamato un izvērs Bodrijārs, bakalaura darba mērķis ir realitātes analīze Bodrijāra darbos. Tas nozīmē realitātes interpretācijas pamatjēdzienu (realitātes koncepta teorētiskais uzstādījums, simulakru koncepcija, sociālā realitāte, hiperrealitāte) un to problemātikas mezglpunktu uzrādīšanu un apzināšanu.

Literatūras apskats

Žans Bodrijārs sniedz postmodernās *realitātes* raksturojumu, kuras analīzei pamatā izmantoju viņa vēlīnos darbus: *Simboliskā apmaiņa un nāve* (1976), kas iezīmē pāreju no modernās sabiedrības kritikas caur patērētājkultūru uz simulācijas koncepcijas izveidi; *Klusējošā vairākuma ēnā: sociālā gals* (1978), kurā sabiedrība tiek raksturota ar masas jēdzienu, kas neitralizē jēgu; *Simulakri un simulācija* (1981), kurā realitāte ir kļuvusi pilnībā hiperreāla; Bodrijāra esejas ceļojot pa hiperrealitātes iemiesojumu – *Amerika* (1986), kā arī *Ļaunuma caurspīdīgums* (1990) un *Vitālā ilūzija* (2000). Jāatzīmē, ka darbības sākumā Bodrijārs pievērsies Marksa kapitālisma, ražošanas kritikai un patērētājsabiedrības analīzei, kas parādās darbos: *Lietu sistēma* (1968), *Patērētājsabiedrība* (1970), *Par zīmes politekonomisko kritiku* (1972) un *Ražošanas spogulis* (1973).

Robežlīniju iezīmēšanai un Bodrijāra realitātes interpretācijas kritikai pamatā izmantoju divu autoru pētījumus: Maiku Geinu (Mike Gane) *Žans Bodrijārs: radikālā apšaubāmībā* un Duglasu Kelneru (Douglas Kellner) *Žans Bodrijārs: no Marksisma līdz Postmodernismam un viņpus; Robežas un robežlīnijas: pārdomas par Žanu Bodrijāru un Kritisko teoriju*, kuru pētījumi atklāj Bodrijāra realitātes koncepta problemātiku ne tikai Bodrijāra darbu kontekstā, bet arī uz Bodrijāra izmantoto autoru fona. Kāpēc izmantoju tieši šos autorus un viņu darbus? Pirmkārt, tāpēc, ka tie ir plašākie un apraksta ne tikai Bodrijāra pamatproblēmas, bet arī analizē tās Kritiskās teorijas, kapitālisma, mūsdienu jauno tehnoloģiju un postmodernisma nenoteiktības kontekstā, kas dod iespēju paskatīties uz pamatproblēmām no dažādiem skatupunktiem. Otrkārt, pieejamākie, neskaitot dažādus interneta resursus, kur pieejami mazāka apjoma pētījumu par doto tēmu. Pētījumu mīnuss ir tas, ka analīze beidzas ar problēmas uzstādījumu un norādēm uz Bodrijāra pozīcijas pašatspēkojumu un radikālismu un netiek piedāvāts risinājums vai pamats tālākai diskusijai. Bodrijāra realitātes problēma noslēdzas sevī, simulējot imunitāti. Realitātes analīzes papildināšanas un salīdzināšanas nolūkos izmantoju Žana Bodrijāra laikabiedru Žana Fransuā Liotāra (1924 - 1998) darbu *Postmodernisma situācija* un Žila Delēza (1925 – 1995) *Atšķirība un atkārtošana*, Žila Delēza un Fēliksa Gvatari (1930 – 1992) *Kas ir filozofija?*.

1. Realitātes uzstādījuma problemātika

1.1. Realitāte kā realitātes koncepts

Žana Bodrijāra realitātes izpratnes analīzes pamatā ir realitātes koncepts. Realitātes koncepts ir tas, kas sakārto un strukturē priekšstatus par to, kas ir reāls, īsts un patiess. Realitātes koncepta izpratnes izmaiņas nosaka priekšstatu maiņu, kas ir īsts un patiess, reizē noārdot stabilu uzskatu par to, kas ir, iespējamību. Bodrijāra darbos realitātei ir *socioloģiska un semiotiska*¹ interpretācija, t.i., zīmju – simulakru analīze un socioloģiskā tematika (socioloģija, ekonomika, politika – sfēras, kas skar sabiedrību), kuras ietvaros tiek iztirzāta sabiedrības kā masas, mediju, mūsdienu jauno tehnoloģiju iespaids uz realitātes koncepta izmaiņām un vispārēju lietu kārtību. Interesanti tas, ka Bodrijāra realitātes izpratne – realitātes koncepta analīze nebalstītās tikai uz semiotiku un socioloģiju, bet diezgan daudz izmantoti un iekļauti dažādu citu nozaru (literatūras, vēstures, psihoanalīzes, fizikas, bioloģijas, informātika u.c.) elementi, ar kuriem trāpīgi Bodrijārs raksturo sabiedrībā un kultūrā notiekošo procesu izmaiņas.

Uzsverot to, ka Bodrijārs ir spilgts, radikāls un oriģināls mūsdienu filozofs un kultūrkritiķis, pēc izglītības sociologs, viņa idejas ir ietekmējuši daudzi filosofi, kuru idejas Bodrijārs gan izmanto kā izejmateriālu, gan kritizē, gan adoptē, ar citiem savukārt diskutē. Kā galvenās ietekmes, kas vijas caur Bodrijāra darbiem jāuzsver Kārlis Markss (1818 – 1883) un Frīdrihs Vilhelms Nīče (1844 – 1900). Marksismu Bodrijārs studējis 20.gs. 60. un 70.gados, tamdēļ marksisma pētījumu ietekmē ir Bodrijāra pirmie darbi: *Lietu sistēma*, *Ražošanas spogulis*, *Par zīmes politekonomisko kritiku* un *Patēriņa sabiedrība*. Marksa idejas par ražošanu, politekonomiju, bezšķiru sabiedrību u.c. Bodrijārs izmanto kā izejmateriālu tālākai kritikai, apvienojot ar franču literatūrkritiķa un semiotikas teorētiķa Rolāna Barta uzskatiem par to, ka nozīme rodas zīmju saspēlē – zīme pati par sevi vēl neko nenozīmē, bet tās nozīmes atklājas līdz ko zīme ir citu zīmju kontekstā.

¹ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 40.

Bodrijāra realitātes koncepts sākotnēji jāizprot caur lietu patērēšanu (ne vairs kā Marksam ražošanas), kur zīmju sākotnējā iedaba atklājas lietu sistēmās un *zīmes zaudē savu patērēšanas vērtību, bet iegūst maiņas vērtību*¹: lietai ir nozīme, kad tā tiek patērēta un tā pārnes jēgu individuālajam patērētājam, tādējādi radot ilūziju par brīvības sajūtu un pašnoteikšanos, kamēr šādas bezgalīgas zīmju spēles organizē sabiedrību². Primārais vairs nav pati lieta, ko patērē, bet gan tās *pievienotā vērtība*, t.i., nevis īpašības, kas lietai kā materiālam priekšmetam piemīt, bet lietu apzīmētāji, kuriem ir nozīme citu lietu starpā, kas norāda uz patērētāja dzīves kvalitāti un stilu, izvēloties to vai citu lietu. Tas savukārt nozīmē, ka zīmei vairs nav viens apzīmētājs, viens apzīmējamais un referents kā tas bija klasiskajā semiotikā Sosīram. Patērēšanas ietvaros jebkura lieta kļūst par plaša patēriņa precī, kā rezultātā *nozīme un referents tiek pārrauti, un tādā veidā vairs netiek patērētas pašas preces, bet tas, ko tās apzīmē un tas, ko tās apzīmē nav definēts ar to, ko tās dara, bet ar attiecībām visā patēriņa preču un zīmju sistēmā*³. Piemēram, L'Oreal kompānijas sauklis: *jo es esmu tā vērtā*. Ko vēsta šāda reklāma? Mūsu priekšā parādās pārliecinātas, dzīvespriecīgas, šarmantas, pievilcīgas un neatkārtojamas sievietes tēls. Vai tam ir kāda saistība ar kādu šampūnu, lūpu krāsu vai nagu laku, kas tiek reklamēta? Ja lietosi L'Oreal firmas kosmētiku, tad būsi tāda kāda ir sieviete reklāmā... Tiešas un racionāli pamatotas saistības starp produktu un to, ko tas sola, nav. Bodrijāra vārdiem sakot: *lietas racionalitāte cīnās ar pieprasījuma iracionalitāti*⁴ un uzvar pēdējā, jo vēlme būt tādai kā sieviete reklāmā ir lielāka par racionālajiem apsvērumiem. Reklāmas, ar kurām piesaistīt pircējus mainās – mainās forma kā likt vēlēties (piespiest nopirkt agrāk vai vēlāk) kaut ko, bez kā praktiski varētu iztikt, taču psiholoģiskais aspekts saglabājas viens un tas pats – ir vieglāk iegādāties un patērēt.

Frīdriha Nīčes ietekme uz Bodrijāru ir ļoti spēcīga un tajā pašā laikā radikāla nihilistiskajā un destruktīvajā noskaņā, kādu tā ienes Bodrijāra darbos. Nīče saskatīja pretrunas un kritizēja sava laika valdošo pilsonisko morāli un filosofiskos uzskatus, kuros skaidri tika pausts, kas ir patiess un īstens. Nīčes kriticisma pamatā ir vērsšanās pret pastāvošajām normām, kas balstās uz uzticēšanos racionāliem

¹ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 14.

² Baudrillard Jean// *Selected Writings*. Cambridge; Oxford: Polity Press, 1998, Introduction by Mark Poster, pg. 2.

³ Baudrillard Jean. *Consumer Society: Myths and Structures*. London: Sage Publications, 1998, pg.7.

⁴ Бодрийар Жан. *Система вещей*. Москва, Рудомино, 1995, 7. с.

spriedumiem, kas ir vienīgais, kas pamato morāli un morāles vērtību pastāvēšanu. Tajā pat laikā racionālais kriticisms parāda to, ka gan morāle, gan loģiskie spriedumi ir vēsturiski un relatīvi. Pasludinot, morālo vērtību un pašas morāles pārvērtēšanu, tiek noārdīts stabils priekšstats par to, kas ir *reāls*, ko līdz tam noteica konkrēti jēdzieni kā morāle, kas tagad sevi atsedz kā *jauna tipa fikciju*. Nedz lielā ticība prātam, nedz morālei nav pamatojama prāta un morāles kategorijās, ticība šiem jēdzieniem ir akla un norāda uz cilvēka glēvumu un vājumu pašam uzņemties atbildību par savu rīcību. Viens no Nīčes *atklājumiem* bija morāles izcelsmes – ģenealoģijas uzrādīšana darbā *Par morāles ciltsrakstiem*, parādot, ka morāles jēdziens nav stabils un nemainīgs, jo morāle pamatojās pati sevī, nevis ārpusē. Morāle ir prāta konstruēts jēdziens, kas izriet no valodas un loģikas spekulatīvas izmantošanas. Kā raksta Nīče: mums nepieciešama morālo vērtību kritika, reizi par visām reizēm ir jāpakļauj šaubām pašu šo vērtību vērtība – un tādēļ mums vajag zināt apstākļus un nosacījumus, no kuriem tās izaugušas un kuru iespaidā tās ir izaugušas un attīstījušas un pārbīdījušas (...), mums vajag šīs zināšanas, kuru līdz šim nav bijis un kuru neviens pat nav alcis. Šo „vērtību” vērtību pieņēma kā dotu, kā faktisku, kā viņpus katras apstrīdamības esošu (...).¹

Identiska attieksme pret realitāti, īstenību un valdošajiem uzskatiem ir Bodrijāra darbu kontekstā, kur realitāte ir nekas vairāk kā jauna tipa fikcija, kam nevar būt nekāda racionāla pamatotība: *realitāte var tikt definēta vairs tikai kā koncepts vai princips, jo citas iespējamības tai izpausties vairs nav, un ar to jāsaprot vērtību sistēmas kopums, kas ir saistīts ar šo principu. Reālais kā tāds ietver pirmavotu un beigas, pagātni un nākotni, cēloņu un sekū virkni, kontinuitāti un racionalitāti. Nekas reāls nevar pastāvēt bez šiem elementiem un bez objektīvas diskursa konfigurācijas. Un realitātes pazušana ir visas konstelācijas dislokācija*². Bodrijārs precizē realitātes izpratni un identificē to ar veselu nosacījumu virkni. Jau šajā momentā realitāte ir formalizēta kā koncepts vai princips. Kas norāda uz to, ka realitāte funkcionē kā koncepts? Nekad nav bijis un nav joprojām vienas, patstāvīgas un nemainīgas izpratnes vai definīcijas par to, kas tad īsti ir realitāte, esamība, īstenība un vienu realitātes izpratni nomaina cita. Bet vai tā ir realitāte, kas mainās? Vai realitātes koncepta izpratne? Varbūt tie ir notikumi, nepārtrauktie jaunie

¹ Nīče Frīdrihs Vilhelms. *Par morāles ciltsrakstiem*. Rīga, AGB, 2005, 38. lpp.

² Baudrillard Jean. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000, pg. 63.

zinātniskie atklājumi; vēsturiskās, politiskās, ekonomiskās un sociālās u.c. izmaiņas, caur kurām tiek veidots priekšstats, kas ir reāls? Bodrijāram ir taisnība, sakot, ka realitātes koncepts ar tās veidojošiem elementiem ir mainīgs lielums – telpas un laika nosacīts, t.i., realitātes princips nav identificējams ar nemainīgām ārpus telpas un laika noteiktām struktūrām, jo to, kā izprotam realitāti, nosaka konkrētā laika un vietas raksturojums un pieejamais zināšanu un informācijas daudzums.

Papildinot Bodrijāra realitātes koncepta teorētisko skaidrojumu, var atsaukties uz Žila Delēza (Gilles Deleuze) un Fēlika Gvatari (Felix Guattari) darba *Kas ir filozofija?* nodaļu *Kas ir koncepts*, kurā tiek norādīts uz to, ka koncepts ietver sevī sastāvdaļas, kuras to nosaka, tāpēc koncepts ir daudzējādība¹. Tāpēc likumsakarīgi, ka katram konceptam ir sava vēsture un to veidojošie elementi var būt bijuši citu konceptu sastāvā, atbildīgi par citām problēmām, norāda uz citiem konceptiem. Līdzīgi arī ar pašiem konceptiem, kuri pielāgojas un krustojas viens ar otru, radot konceptu kompozīcijas un tiem atbilstošas problēmas. Konceptam nepieciešama ne tikai problēma, dēļ kuras tas reorganizē vai aizvieto iepriekšējos konceptus, bet vesels problēmu krustpunktu loks, kur koncepts savienojas ar citiem konceptiem. Koncepts ir reizē absolūts un relatīvs, absolūts savā veselumā un relatīvs fragmentāritā.² Par pamatu izmantojot šādu koncepta skaidrojumu, jāsecina, ka Bodrijāra realitātes koncepts ietver sevī to veidojošo elementu kopumu – zīmes un to transformācijas, kas veido realitātes koncepta daudzējādību, taču šie elementi darbu kontekstā aizvieto viens otru, t.i., integrē jaunā līmenī, norādot uz arvien jaunām problēmām un atceļot iepriekšējos elementus un problēmas. Tāpēc runāt par koncepta vēsturi Bodrijāra realitātes interpretācijas kontekstā nevar, jo, pārejot jaunā zīmju – simulakru kārtībā, iepriekšējais tiek pilnībā atcelts, aizvietots ar jauno un tāpēc nonākšana *viņpus vēstures* ir tikai likumsakarīga. Vēstures koncepts (tāpat kā realitātes koncepts) ir pazudis vecajās teorijās un referencēs un tagad nepieciešami jauni koncepti un teorijas, tāpēc lineārās vēstures koncepts un vēstures naratīvs vairs nav atbilstoši³ un attiecināmi uz esošo lietu (nevis objektu) stāvokļa raksturojumu.

¹ Делёз Жиль, Гваттари Феликс. *Что такое философия?* 25.с.

² Turpat, 29.-36. lpp.

³ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*, pg. 174.

1.2. Realitāte kā jauna tipa fikcija

Bodrijāra realitātes koncepta izpratnes izmaiņas izvērstas darbā *Par pavedināšanu (Seduction)*, kur aplūkota pavešana Renesanses mākslas kontekstā. Bodrijārs norāda uz pārmaiņām glezniecībā, kurā dominē jaunatklātā perspektīva, kā rezultātā *dziļums griežas uz otru pusi: pretstatā visai Renesanses telpai, sakārtošajam bēgošā perspektīvas līnija, perspektīvas māņa* (realitātes ilūzijas radītāju) *efekts tā vai citādi projicējas priekšā*.¹ Ar perspektīvas ienākšanu glezniecībā, izmainās reprezentācija (kā reālā atspoguļojums) ne tikai estētikā, bet tiek *sagrauta pasaules acīmredzamība*.² Realitātes efekta ienākšanai mākslā ir tālejošas sekas realitātes efekta radīšanā cilvēka apziņā: māņi kā realitātes efekta radītāji pavedina vērotāju un skatījums uz lietām un objektiem zaudē savu stabilitāti, racionāli izzinošo pozīciju un reducējas uz realitātes radikālu šķietamību un neizbēgamu ļaušanos tai. Pasaule vairs nav izziņas objekts, bet ļaušanās lietu, kas norāda uz realitātes un realitātes koncepta iluzoro dabu, valdzinājumam. Tāpēc tiek apšaubīti realitātes koncepta skaidrojumā ietvertie vispārējie racionalitātes un saprātīguma principi, kas nodrošināja stabilu pasaules skatījumu. Savukārt apšaubot racionālos pasaules skatījuma principus, izzūd realitātes koncepta viennozīmīgums un nemainīgums. Kā precizē Bodrijāra darbu pētnieks un kritiķis Maiks Geins, tad Bodrijārs realitāti skata vēsturiskā un epistemoloģiskā kontekstā un reālais ir domāts kā ekvivalents racionālajam, patiesajam, tāpēc ir tikai jauna tipa fikcija, ilūziju atņemšanas forma. Renesansē notiek realitātes statusa pārvērtēšana, atklājot jaunu realitāti, kas radīja radikālu vilšanos līdzšinējo ilūziju pasaulē, ko radījusi kristietība, un šādas vilšanās formas parāda to, ka realitāte ir tikai princips, bet nekas nemainīgs un mūžīgs. Bodrijāram reālais nekad nav bijis privilīģēts, lai atspoguļotu ārējo patiesību kultūrā. Reālais var kļūt tikai par kategoriju kultūras ietvaros, kad simboliskā kārtība ir zaudējusi savu pārākuma vietu.³

Analizējot realitātes konceptu vēsturiski un epistemoloģiski Renesanse ir pagrieziena punkts uz strauju attīstību gan tirdzniecībā, gan mākslā, gan zinātnē

¹ Бодрийяр Жан. *О совращении*. Ad Marginem'93. Ежегодник, Москва, „Ad Marginem”, 1994, 350. стр.

² Turpat, 351. lpp.

³ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 39.

salīdzinot ar viduslaikiem. Notiek revolucionāri zinātniski atklājumi – straujš zināšanu apjoma pieaugums: Nikolajs Koperniks izvirza hipotēzi par to, ka nevis Zeme atrodas pasaules centrā, bet gan Saule; Džordano Bruno par pamatu ņemot Kopernika heliocentrisko sistēmu, to attīsta un apgalvo, ka Visums ir bezgalīgs, t.i., telpa ir bezgalīga un kustība relatīva. Telpas izpratnes izmaiņas tika nodrošinātas ar Brunelleski un Alberti atklāto un teorētiski pamatoto *perspektīvas* jēdzienu. Perspektīva deva iespēju attēlot bezgalīgu telpu galīgā plaknē, tādējādi radot ilūziju par bezgalīgā attēlošanas iespējamību kā galīgu formu. Māksliniekiem attēlojot kādu priekšmetu tuvākā vai tālākā perspektīvā tika dota iespēja *pārnest realitāti* uz audekla (trīs dimensiju objektus attēlojot divu dimensiju plaknē) un tādējādi tika radīta iespēja pasauli redzēt atbilstoši prātam. Perspektīva, no vienas puses, ir prāta veidots instruments, bet, no otras puses, tā ir ilūzija, jo priekšmeti tiek attēloti nevis to īstajā lielumā, bet proporcionāli – attiecībā pret vērotāju, pret vērotāja redzespunktu un novietojumu telpā.

Pamatojoties uz šādu Renesanses radīto izmaiņu kontekstu, var secināt, ka notiek izmaiņas racionalitātes izpratnē, jo prāta radītais instruments – perspektīva ir ilūzija, ko Bodrijārs traktē kā jaunu *vilšanās formu*¹, kur realitāte atklāj sevi tikai kā *principu*². Tādā veidā realitāte tiek racionalizēta un kļūst par vēl vienu konceptu starp daudziem citiem kā prāts, progress, reprezentācija, patiesība u.c. Un realitātes koncepts ir tikai jauna fikcija, jauna reference uz ko atsaukties, lai nodrošinātu racionālu pasaules skatījumu. Līdzīga reakcija bija Nīčē, kurš vīlās sava laika nepamatoti racionalizētajās vispārpieņemtajās tikumiskajās normās un pasludināja vērtību pārvērtēšanu, meklējot jaunus domāšanas apvārsņus.

Tāpat Bodrijāra realitātes izpratnē var runāt par realitātes konceptu vai principu starp daudziem citiem principiem un konceptiem (piemēram, prāts, racionālais, vērtība utt.), jo tas ir konstruēts un mainīgs, ko nosaka arvien jaunu naratīvu izdomāšana un uzdošana par reālo. Tāpēc reālais ir tikai princips, koncepts vai kategorija kultūras ietvaros. Pēc analogijas ar sabiedrībām, kur dominējošais princips ir simboliskā apmaiņa (aizstāšana) un kultūras nav saistītas ar pasaules

¹ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 38.

² Gan Bodrijārs, gan viņa kritiķi lieto abus vārdus kā koncepts tā princips un pirmā lietojums neizslēdz otru.

realitāti, bet ar pasauli un kosmosu naratīvos, fabulās kā radikālo ilūziju.¹ Kļūst saprotamāka un konkrētāka Bodrijāra realitātes koncepta kritika, jo realitātes koncepts tiek uzskatīts par vispārēju racionālu kritēriju, lai pamatotu vienu vai otru uzskatu, kaut arī nav tāda kritērija – realitāte, toties ir realitātes ilūzija un efekts. *Kas ir bijis tikai kā (realitātes) efekts, nu ir kļuvis par principu, kompetentu autoritāti, uz ko pamatojoties viss tiek vērtēts un noraidīts. Reālais ir kļuvis par perfektu alibi.*²

Līdzīgas idejas par vilšanos esošajos naratīvos, kam pamatā ir fiktīvi jēdzieni, atrodamas Žana – Fransuā Liotāra darbā *Postmodernā situācija*, kurā viņš postmodernismu raksturo kā *neuzticību metanaratīviem, kas radies zinātnes progresa rezultātā un progress (progresa ideja) paredz šādu neuzticību. Naratīvā funkcija zaudē savus funktores: diženos varoņus, diženās briesmas, diženos pasaules apceļošanas ceļojumus un diženos mērķus. Tā sadrumstalojas valodas sfēras naratīvos, tāpat arī denotatīvās, preskriptīvās un deskriptīvās daļiņās, no kurām katra nes pragmatisko vērtību.*³ Patiesi, nekādi varoņi vairs neeksistē, vai nu visi ir izmiruši, vai arī dažādu sfēru antivaroņi ir tik daudz, ka citiem nav vietas... Atšķirībā no Liotāra, Bodrijārs sociālo realitāti skaidro ar zīmju palīdzību, kamēr Liotāra pētījuma objekts ir sociālā skaidrošana ar zināšanu stāvokļa pārmaiņām un to kļūšana ne tikai par varas instrumentu, bet līdzīgi kā Bodrijāram realitāte tiek raksturota kā operacionālais – darbības, funkcionālais, tā Liotāram zināšanas kļūst par operacionālo ar noteikumu, ka tiek pārvērstas par noteiktu informācijas daudzumu. Noteicošais faktors un kritērijs reālajam ir pieejamā informācija, nevis uzkrātās zināšanas; informācijas nolasīšana, nevis spēja operēt ar esošajām zināšanām. Tāpēc varoņu klātbūtne nav obligāti nepieciešama, jo ar informāciju operē datori un citas tehniskas iekārtas.

Sabiedrību Liotārs raksturo kā *informāciju sabiedrību*, kurā *zināšanas⁴ ražo un ražos, lai pārdotu, tās patērē un patērēs, lai iegūtu vērtību jaunā produktā un*

¹ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 34.

² Baudrillard Jean. *Fragments: Conversations with L'Yvounet/ Baudrillard*. London; New York: Routledge, 2004, pg. 44.

³ Лиотар Жан-Франсуа. *Состояние постмодерна*, via <http://www.yankolib.ru/> (skat. 12.03.2006.)

⁴ Zināšanas Liotārs skaidro nevis kā zinātne, kuras pamatā ir izzināšana, bet kā *veidu kā izteikt labus denotatīvos, preskriptīvos vai vērtējošos spriedumus. Tāpēc tā nav tikai kompetence, bet spēja izzināt, novērtēt, izmainīt. Zināšanas sakrīt ar plašu kompetences veidošanos, tās ir vienota forma iemiesota subjektā, kas sastāv no dažāda veida kompetencēm, kuras to formulē.*

*abos gadījumos, lai būtu apmaiņā. Zināšanas pārstāj būt par pašmērķi un zaudē savu patērēšanas vērtību.*¹ Informācija, tās apkopšana, analizēšana, uzkrāšana u.c. operacionālas darbības kļūst par plaša mēroga gan pētījuma objektu, gan kā sabiedrības raksturojošo elementu un kritēriju, kur pieejamais informācijas daudzums nosaka vispārējo postmodernās sabiedrības stāvokli. Liotāra realitātes interpretācijā uzsvars ir uz informācijas došanu un darbību efektivitāti, nav vairs runa par to, kam ir taisnība un kura izteiktais apgalvojums ir aplams. Liotārs kritizē vācu filosofa Jurgens Hābermasa (1929) ideju par racionālo komunikāciju, kuras rezultātā tiek pieņemts vienprātīgs, saprātīgs lēmums – konsenss, jo, viņaprāt, postmodernās zināšanas neraksturo *ekspertu viendabīgums, bet izgudrotāju paralogija* (nepareizs slēdziens, netīša loģiska kļūda). Valodu spēlei ir centrālā loma jaunu zināšanu ieguvē, inovācijā, kas rodas no neviendabīguma, pretrunām un domstarpībām, nevis no konsensa.

No Bodrijāra un Liotāra gan atšķirīgajām, gan līdzīgajām iezīmēm realitātes skaidrojumā, jāsecina, ka realitātes apraksti mainās. Tie ir pakļauti nemitīgai attīstībai, informācijas daudzums nepārtraukti pieaug un zinātnes atklājumi progresē un tas, kas vakar tika uzskatīts par atklājumu, šodien tā informācija ir novecojusi. Liotāra realitātes skaidrojumā vērojama pāreja no metanaratīviem uz naratīviem, izmaiņām valodas lietojumā, kura būtībā ir tā, kas pretojas un nepieļauj nemitīgi atsaukties uz metanaratīviem. Valodai ir gluži pragmatisks lietojums ar saviem spēles noteikumiem, lai raksturotu to, kas notiek tagad ar tagadnei atbilstošiem vārdiem, nevis jēdzieniem no pagātnes, kuru lietojumam bija citi noteikumi. Realitātes jeb īstenības apraksti ir *kustīgi*, mainās vārdu lietojums to aprakstīšanai, tāpēc reālītātes konceptam, no vienas puses, kā rakstīja Delēzs un Gvatari, ir nemainīgs, jo tas ir, bet, no otras puses, koncepta elementiem raksturīga relativitāte un mainīgums, t.i., Bodrijāram realitāti veidojošie elementi – zīmes un simulakri mainās un mainīgums nosaka realitātes koncepta fikcionālismu.

¹ Лиотар Жан-Франсуа. *Состояние постмодерна*, via <http://www.yankolib.ru/> (skat. 12.03.2006)

1.3. Realitātes semiotiskais skaidrojums

Sākotnēji realitāti Bodrijārs skaidro caur patērēšanas modiem un zīmes patērēšanas nevis maiņas vērtību, kur patēriņa preces nav aplūkojamas vajadzību, bet vēlmju aspektā, kurām nebūt nav obligāta atsauce uz kaut ko reāli eksistējošu. Pāreja notiek darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve* (1976) ir pāreja no patērētājkultūras kā sabiedrības strukturējoša veidojuma uz simulakru koncepcijas izveidi, kur zīmes tiek aizstāta ar simulakriem (*simulacrum* – atdarinājums), kas nozīmē totālu realitātes imitāciju – realitātes efekta radīšanu bez jebkādam atsauces iespējām – „māņiem, kas tikai rada realitātes ilūziju”¹. *Simboliskā apmaiņa un nāve* atklāj zīmju pāreju uz simulakru koncepciju pamatā ņemot, izvēršot un kritizējot, Kloda Levī – Strosa (pirmatnējo sabiedrību raksturojums ar Freida neapzinātā struktūru palīdzību, norādot, ka sociālā pamatā ir simboliskas apmaiņas attiecības), Mosa (*dāvātā* koncepciju), Freida un Marksa idejām. Šajā darbā *simboliskā apmaiņas* pamatideja balstās uz simbolisko kā *apmaiņas aktu, kas ir pirmatnējo sabiedrību sociālās attiecības*² un nevis simbolisko kā jēdzienu, instanci, kategoriju vai struktūru. Simboliskās kārtības ietvaros nepastāv jēdziens reāls vai realitāte, jo viss ir vienlīdz reāls cik nereāls, tāpēc neeksistē reālais un tā opozīcija – iedomātais, šķietamais – ilūzija: *simboliskais likvidē savstarpējo reālā un iedomātā apburšanu*³. Simboliskais nenodala, bet tieši otrādi – apvieno reālo un ilūziju, tāpēc Bodrijārs var pamatoti teikt, ka realitāte ir, no vienas puses, realitātes koncepts, un, no otras puses, ilūzija.

Semiotiskā skaidrojumā simboliskais apzīmē *brīvu zīmju cirkulāciju un nepastāvīgu, nekonzfliktējošu un vēl līdz galam neizveidojušos zīmju darbības stadijas formu, kur nemitīga kustība un atgriezeniskums* (angļu val. circulation un reversion) *vēl nav nostādīti kā kavēkļi varas, cenzūras un realitātes principa formā un līdzko parādās vērtību un uzkrāšanas fenomeni, tā simboliskās attiecības mirst*⁴. Simboliskajās attiecībās, kur sociālās attiecības iekļaujas savstarpēju zīmju apmainīšanā, nepastāv nekādas instances, nedz vērtības, kas normētu vai regulētu

¹ Бодрийяр Жан. *О совращении*. Ad Marginem’93. Ежегодник, Москва, „Ad Marginem”, 1994. 332. стр.

² Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 243. стр.

³ Turpat, 246. lpp

⁴ Turpat, 28.lpp.

attiecības – zīmju savstarpējo apmaiņu un noteiktu kaut ko kā vērtību, ko nevarētu apmainīt pret ko citu (arī nāve, kā skaidro Bodrijārs, nav bioloģiskā nāve, bet ietilpst sociālo apmaiņas attiecību ietvaros, piemēram, mirušā izvadīšana kā simbolisks rituāls vai nāves *izpirkšana* ar individuālām sērām), taču līdzko parādās kāda instance, kas izvirza kādas prasības vai noteikumus, tā simboliskā zīmju plūsma izsīkst. Kā atzīmē Bodrijārs, tad simbolisko attiecību lūzuma punkts ir *dzīvības un nāves nošķirums*, kur reizē tiek nošķirts reālais un iedomātais, un pēdējais aizstāj pirmo. Būtiskākā loma šajā nāves un dzīvības procesu skaidrojumā ir iniciācijai, kas *nodrošina pāreju no dabiskās, nejaušās un neatgriezeniskās nāves uz „dāvināmu” un „iegūstamu” nāvi, un tāpēc atgriezenisku, „izšķīstošu” sociālās apmaiņas norisēs*¹. Simboliskajās attiecības pat nāve un dzīvība nav instances, kas noteiktu vienu vai otru kā vērtību vai kritēriju sociālo attiecību, sociālās apmaiņas regulēšanai.

Objektiem, kas iesaistīti simboliskajās attiecībās, nepiemīt nekāda vērtība vārda tiešākajā nozīmē, bet tiklīdz šī apmaiņa tiek pārkāpta vai reducēta, objekti nokļūst abstrahējošā un racionalizējošā jurisdikcijā zem viena no trim vērtības kodiem, zaudē savu ambivalenci un kļūst par kaut ko derīgu – precī vai zīmi.² Šeit parādās svarīgs nošķirums starp simbolu, kas norāda uz savstarpējām apmaiņas attiecībām, kur nav iespējama pretnostatīšana, un zīmi, kas Sosīra ietekmē tiek skaidrota ar apzīmētāju, apzīmējamo un referentu. Sosīra klasiskajai zīmei ir funkcionāla daba, taču šis funkcionālisms ir krasi atšķirīgs no simbola funkcijas, kuru neviedo šādi elementi. Simbolam raksturīgā ambivalence, reversibilitāte tiecas sagraut zīmju struktūru no iekšpuses, kas pamatojas uz sākotnējo zīmju ekvivalences principu.³ Zīmju ekvivalence būtībā nav iespējama, jo *apzīmēšanas process ir milzīgs jēgas simulēšanas modelis*⁴ un reālais, uz ko norāda zīme, ir simboliskā simulakrs, tā reducētā forma – referenta mirāža – ilūzija tam, ka zīme apspiež un izstumj apzīmēšanas procesā⁵.

¹ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 243. стр.

² Бодрийяр Жан. *О совращении*. Ad Marginem '93. Ежегодник, Москва, „Ad Marginem”, 1994, вступительная статья А. Гараджа 325. стр.

³ Turpat, 327. lpp.

⁴ Turpat, 326. lpp.

⁵ Turpat, 327. lpp.

2. Simulakru koncepcija

2.1. Simulakru kārtība darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve*

Zīmes ekvivalences neiespējamību un pāreju uz simulakru koncepciju Bodrijārs izvērš darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve* nodaļā *Simulakru kārtība*. Jāpiemin, ka par simulakriem runāja jau sengrieķu filosofs Platons darba *Valsts* desmitajā grāmatā, analizējot mākslinieku radītos darbus. Platons skaidroja simulakrus (sengrieķu val. *eidolon*) nevis kā ideju atspoguļošanu, bet kā ideju atblāzmu – lietu atdarināšanu, imitēšanu. Un ja tiek aizmirsts, ka lietas ir tikai ideju atblāzmas un uztvertas pašas par sevi īstas un patiesas, tad šādi mākslinieku radītie tēli, attēli tiek saukti par simulakriem. Savukārt Bodrijārs norāda uz triju veidu simulakriem, kuriem atsauce uz kaut ko īstenu un reālu ir zudusi: pirmais ir viltojums, kas dominē klasiskajā periodā, sākot no Renesanses līdz rūpniecības apvērsumam; otrajā industriālajā ērā dominē ražošanas shēma un zīmes pašas rada sev ekvivalentas nozīmes vai referentus, bet trešajā koda vadītajā fāzē dominējošā ir simulācijas shēma.

Renesanse ir pagrieziena punkts ne tikai realitātes izpratnes maiņai caur perspektīvas atklāšanu, bet arī pirmās kārtības simulakru parādīšanos, ko Bodrijārs raksturo ar zīmes patvaļīgumu – emancipāciju un zīmju vairošanos un izplatīšanos, kur atsaucei uz *reālo* ir tikai referenciāls iemesls, nevis pienākums. Zīme producē ekvivalentus apzīmētājus, ko nodrošina operatīvas tehnoloģijas. Viena zīme vilto citu, un viltojumam ir līdzvērtīgi apzīmētāji kā oriģinālam. Tādejādi simulakri – viltojumi, darbojas tikai formas un substances līmenī, bet reizē arī tiem piemīt (potenciāls) nolūks kontrolēt sabiedrību. Piemēram, ģipša interjera izstrādājumus, kas atdarināja visa veida formas un visa veida materiālus: samta aizkarus, koka karnīzes un tuklu ķermeņa izliekumus, tādejādi ģipsis kļūst par reprezentatīvu substanci.¹ Pārejā no simboliskās uz simulakru kārtību, simulakri nāk ar savu strukturējošo vērtību, varas institūcijām un cita līmeņa simulētām sociālām attiecībām, kas atklājas nākamo līmeņu simulakros. Ja pirmās kārtības simulakri pilnībā neatceļ atšķirību starp simulakru un reālo; otrie vienkāršo problēmu ar šķietamības absorbēšanu, likvidējot

¹ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 115. -118. стр.

reālo, to mehāniski producējot. Realitāte un šķietamība pamatojas ražošanā un darbā. Otrās pakāpes simulakri, tehnoloģiju attīstības rezultātā, sāk aizstāt cilvēku darbu – automāti un roboti spēj darīt to pašu, ko darīja cilvēks, tāpēc mašīna kļūst par ekvivalentu cilvēkam, radot vienu un to pašu realitātes efektu.

Sērijveida ražošana ir pagrieziena punkts, kas iezīmē virzienmaiņu (reversu) sākumam un galam, jo vairs netiek reproducēts mehāniski, bet priekšstatīts tieši saskaņā ar reproducējamību, kur radošais kodols ir *modelis*.¹ *Reālais šajā stadijā tiek likvidēts vai absorbēts šķietamībā, un zīmes reference izšķīst sērijās un modeļos*. Simulakri – modelētas lietas, tiek ražoti lielos apjomos un pāriet nākamajā simulakru stadijā, kur runa ir par trešās kārtības simulakru – vairs nav oriģināla viltošana. Viltojums ir kļuvis par produktu, un sērijveida ražotie objekti ir savstarpēji ekvivalenti un vienaldzīgi. Ir modeļi no kā atvasina citas formas, saskaņā ar modulētajām atšķirībām. Problēma ir tajā, ka sākums vairāk nav nosakāms, jo modelis ir mākslīgi radīts un atšķirības izriet no modeļa. Tehnika ir sākums. Sērijās, kas tiek ražotas pēc modeļu parauga ir iespējami divi vai n identiski objekti, līdz ar to vienīgā atsauce ir uz ražošanas izejas punktu – tehniku. Tāpēc tehnika ir medijs, ar kā palīdzīgu producēt (ražot, kultivēt, fabricēt), tagad ņem virsroku ne tikai pār produkta ziņojumu – patērēšanas vērtību –, bet arī pār darbu un varu. Dominējošais ir mediju tehnikas atkārtotais – kopējošais raksturs un visi priekšstati par kaut ko, kas ražo, ir zudušas. Nākamā tehnikas modelis būs tas, kas atkārtos to pašu tikai ātrāk un labāk, nevis mašīna, kas rada jaunu produktu.² Tādā veidā tiek attīstīta un pārstrādāta Marksa ideja par ražošanu kā galveno virzītājspēku valsts attīstībā, un apstiprinās Valtera Benjamina un Maršala Maklūena tēze par *tehniku kā mediju*, kuras īstais mērķis ir nevis producēšanā, bet reproducēšanā (atveidot, atražot).³ Tehnikas straujā attīstība un tās izmantošana visās iespējamās jomās un visa veida zīmju nemitīga reproducēšana un kopēšana, liek aizdomāties, pie kā šāda tehnikas izplatīšanās ir novedusi un pie kā vēl novedīs. Tas liek jautāt, kas notiks ar realitāti; ko ar realitātes konceptu, ilūziju iesāks trešā līmeņa simulakri, simulācija un kodi? Kas paliks pāri un vai kaut kas paliks pēc visa *datorizēšanas* un reproducēšanas?

¹ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 120. – 123. стр.

² <http://www.pages.drexel.edu/faculty/eah22/branded/chapter3.html> (skat. 09.12.2005.)

³ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 123. – 125. стр.

2.2. Realitātes integrācija virtuālajā un digitālajā

*Trešās kārtības simulakru shēma ir simulācija, kas nozīmē imitēt, izlikties, atdarināt kaut ko neesošu. Kas ir neesošais? Pirmkārt, zīmju iekšējo struktūru determinētība. Otrkārt, realitātes kā koncepta un ilūzijas reāla eksistēšana. Kas ir esošais? Simulakru simulācija un kodi. Kā un uz kā pamata eksistē simulācija un kodi? Tehnoloģiju attīstības rezultātā, zīmes – simulakri vairs netiek viltotas vai ražotas, bet atražotas, ko paveic mūsdienu jaunās tehnoloģijas – datori, kopējamās iekārtas, printeri, skeneri, informācijas apstrādes sistēmas un programmas utt., radot realitātes efektu jaunā – virtuālā un digitālā līmenī. Realitāte šādā stāvoklī nonāk un paliek viena iemesla dēļ, jo simulakri pāriet no vienas kārtības citā, iepriekšējo aizstājot ar jaunu un viss vecais tiek *integrēts* jaunā kārtībā, no kuras vairs nav ceļa atpakaļ. Tehnoloģiju iespaidā par reālo un realitāti Bodrijārs raksta pamatā izmantojot gan informātikas, gan fizikas un bioloģijas, kā arī citu zinātņu un nozaru specifiskus terminus, tādējādi norādot uz realitātes skaidrojuma neatgriezeniskām izmaiņām. Realitāte šādā kontekstā *izšķīst*, tās vairāk nav pat kā koncepta, kā jauna tipa fikcija tā tiek *iemesta* bezgalīgā tehnoloģisko manipulāciju nenoteiktībā un kļūst par *radikālo ilūziju* vai arī tā tiek *eksterminēta*¹.*

Darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve*, apakšnodaļā *Koda metafizika* Bodrijārs meklē koda un simulakru izcelsmi un secina, ka kods ir ģenētisks, tas ir šūnu līmenī – *šūnveida*. Līdz ar to zīmes statuss nozīmēšanas beigās ir DNS tipa vai operacionāla simulācija.² Līdz ar to reālais tiek reducēts uz operacionālo, un kā operacionālais tas darbojas nepārtraukti un visur un sasniedzot simtprocentīgu efektivitātes līmeni, vairs nevar runāt par reālo, bet tikai par operacionālo. Tehniskajos medijos viss ir operacionāls, tie darbojas ātri un efektīvi, līdz pat tālākajai šūnai. Caur tehniskajiem medijiem reālais tiek integrēts digitālajā un virtuālajā, kā uzbūves un struktūras principus pārņem reālais: *realitāte veidojas no miniaturizētām šūnām, no veidnēm un atmiņām, no pavēļu modeļiem – un tādā veidā var tikt reproducēta neskaitāmas reizes. Realitāte nav nekas vairāk kā operacionālais*.³

¹ Baudrillard Jean. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000, 65.pg.

² Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 127. -128. стр.

³ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 8. lpp.

Principā regulācijai ar ģenētisko kodu modeļiem nav robežu un *digitalitāte*¹ ir visapkārt mums. Tā vajā visus sabiedrības ziņojumus un zīmes, viss darbojas jautājums/atbilde, stimulš/reakcija formā. Caur šādu *pārstrādes* formu viss saturs tiek neutralizēts, tādējādi to var pielīdzināt totālai *apzīmētāju neutralizēšanai ar koda palīdzību*.² Apzīmētājiem nav iespējams eksistēt, jo viss ir iekodēts, tai skaitā arī jebkādas pārmaiņas. Kas notiek ar sociālo, vai arī to nosaka modeļi un kodi? Pēc Bodrijāra, simulakru koncepcijas, tieši tāds ir simulakru mērķis – šūnu līmenī kontrolēt notiekošos procesus, sasniedzot neredzētu efektivitātes un kontroles līmeni, kas izpaužas *paredzēšanā, simulācijā, ieprogrammētā prognozēšanā un nenoteiktās mutācijās* – viss koda noteikts. Tādā veidā kods nosaka šo pāreju no *kapitālisma ražošanas sabiedrības uz neo – kapitālisma kibernetisko kārtību* jeb simulāciju sabiedrību, kurā, stingri ņemot, nav iespējama ne sociālā teorija, ne ekonomika, ne politika. Modeļu un kodu kontrolētā realitāte izzūd un pilnībā integrējas modeļos un kodos, tādējādi *modeļi un kodi strukturē sociālo realitāti un sagrauj atšķirības starp modeļiem un reālo*³.

Par vadošo simulāciju principu un kļūst radikālā nenoteiktība – neiespējamība noteikt robežas starp reālo un ilūzijām, īsto un neīsto, viss kļūst reizē īsts un neīsts, nav nekādu kritēriju un atskaites punktu, lai definētu kaut ko kā patiesu. *Simulāciju modeļi kļūst reālāki nekā aktuālās institūcijas un ir grūti noteikt atšķirības starp simulācijām un realitāti. Simulāciju realitāte kļūst par kritēriju pašam reālajam*.⁴ Tiek nojaukta robeža starp simulētiem modeļiem un reālo, kas kalpojis kā kritērijs, lai atšķirtu reālo no nereālā. Jāsecina, ka par vienīgo un patieso kritēriju kļūst pati simulācija, kas pilnībā *uzsūkusi* realitāti. Simulācija pamato pati sevi, tai nav nekādu iespējami nekādi ārēji kritēriji, kas reizē it tās vājā un stiprā vieta. Vājā vieta tādā ziņā, ka realitātes simulācija ir imūna pret jebkādu kritiku, taču, no otras puses skatoties, arī imunitāte pret kritiku ir simulēta, jo tā ir vienīgais, kas ir neapstrīdams. Jautājums ir par to, cik pamatota ir pāreja no (zīmju) ražošanas un atražošanu, pamatojoties tikai uz jauno tehnoloģiju straujo attīstību, kas sekmē

¹ Angļu valodā *digitality*, latviešu valodā tieša tulk. vārdam nav. Ir tikai *digitāls*, ko izmanto, lai apzīmētu tādu, kas izteikts ciparu kodā, operē ar ciparu elektrisko signālu vai veic šā signāla vizuālo indikāciju.

² Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 134. стр.

³ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 63.

⁴ <http://www.uta.edu/huma/illuminations/kell2.htm> (skat. 28.02.2005.)

bezgalīgi zīmju izplatīšanos bez atsaucē uz kaut ko reālu, un vienīgais uz var norādīt ir to izcelsme – tehnoloģijas kā medijs. Tā kā tehnoloģijas ir vienīgā iespējamā reference, tās tiek izmantotas kā realitātes simulācijas pamats. Tāpēc var secināt, ka Bodrijārs reducē realitātes analīzi uz *tehnoloģisku determināciju*¹, to jaunākajiem sasniegumiem un tehnisko mehānismu sīkākajiem elementiem – digitālajiem ciparu kodiem. Bodrijāra realitātes analīzes koncepcijas simulakru trešā kārtība ar visa regulējošo *koda metafiziku* tiek pilnībā integrēta *on-line*²: *viss ir on-line, un neko nav iespējams pretnostatīt on-line notikumiem*³. Virtuālais un digitālais ir pilnībā koda determinēti un mediji – tehnoloģijas, kas simulē reālo, *absorbē* notikumus un tiem nav iespējas notikt ārpus medijiem. Ja kaut kas notiek, norisinās tad, tas ir caur medijiem, citas iespējas nav, bez medijiem nekas nenotiek. Tāpēc medijiem vairs nav nekādas saiknes ar reālo, bet ar simulācijas procesiem, jo *medijs nestrukturē reālo, bet lokalizē modeļus un paraugus, kas sociāli un mentāli modelēti pēc milzum daudz ziņojumiem*⁴. Sekojoši Bodrijārs pārveido tēzi *tehnika ir medijs*, pamatojoties uz Maklūena formulas, uz *medijs ir ziņojums*⁵.

Piemērs, ar kuru vēlētos ilustrēt realitātes simulāciju, ir digitālais attēls. Kādas izmaiņas ir notikušas fotogrāfijas izpratnē, kura vairs nav novilkums no fotofilmiņas, (otrās kārtības simulakrs), ko problematizē, piemēram, Valters Benjamins darbā *Mākslas darbs tā tehniskās pavairošanas laikmetā*, bet ciparu koda veidā saglabāts noteikts daudzums megabaitu informācijas (trešās kārtības simulakrs)? Ja pirmajā gadījumā, varēja atsaukties uz fotofilmiņu kā fotogrāfijas izcelsmes avotu ne oriģinālu, tad digitālā attēla (ne vairs fotogrāfijas) jeb imidža (*image* no angļu valodas – tēls, veidols, attēls, kopija) reference nav fotofilmiņa, un stingri ņemot, pat ne notikums, kas attēlots, bet pati digitālā tehnika. Tehnoloģiju iespējas ir tik plašas, ka digitālais attēls var tikt pārveidots līdz nepazīšanai: pielabojot defektus, koriģējot krāsas, izgriežot nevajadzīgās detaļas un pievienojot

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 66. (*tehnoloģiskais determinisms* izmantots kritizējot Maklūana pozīciju, kuru Bodrijārs pieņem kā savu)

² Termins *on-line* izmantots informātikā, tulkojumā no angļu valodas nozīmē būt pieslēgtam elektroniskajam skaitļotājam. Pieslēdzoties internetam (globālajam tīmeklim), arī dzen nozīmē būt on-line, būt pieejamam virtuālai komunikācijai.

³ Baudrillard Jean. *Fragments: Conversations with L'Yvounet/ Baudrillard*, 2004, pg. 47.

⁴ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 137. стр.

⁵ Turpat, 138. lpp.

nepieciešamās, turklāt digitālo attēlu un digitālo tehnoloģiju kvalitāte ir daudz labāka – attēls ir spilgtākās krāsās un precīzas kontūras. Arī fotoattēlam iespējamas dažādas transformācijas, taču digitālo attēlu iespējams kopēt bezgalīgi daudz reižu un tiem nebūs savstarpējas saistības, kamēr fotogrāfijai saglabājas sākotnējā saistība ar filmiņu un fotogrāfiju novilkumiem, kaut arī tā būs tikai kopija, ne oriģināls. Digitālais efekts rada lietu uztveres atšķirības: gan psiholoģiskie, gan tehniskie aspekti ir krasi atšķirīgi fotogrāfijai un digitālajam attēlam. Salīdzinoši, ja būtu jāapskata viens un tas pats *notikums* fotogrāfijas un imidža formā, pirmajam būtu lielāka ticamība kā reāli notikušam. Ticamības efekts skaidrojams ar to, ka fotogrāfijai piemīt daudz liela emocionālā slodze, sentimentalitāte un notikumu idealizācijas efekts¹. Turpretim digitālās informācijas pamata iezīme ir tās *iedzimtais mainīgums*, jo ar datoru var viegli pārveidot un manipulēt ar digitālu attēlu, kas izraisa kulturālas uztveres atšķirības, jo agrāk fotogrāfija tika aplūkota kā patiesa, jo tā dokumentēja kaut ko, kas pastāv reāli, turpretim digitālā fotogrāfija ar raksturīgo mainīgumu izraisa šaubas par ontoloģisku atšķirību starp iedomāto un īsto.² Digitālie attēli spēlējas ar skatītāju un realitāti: ticēt vai neticēt, tam, kas izskatās tik reāli; ticēt vai nē tam, kas izskatās pat pārāk reāli. Šādi tehnoloģiski procesi tiešā veidā modelē un simulē reālos modeļus, kam nav nekāda sakara ar to, kas ir īstenībā, jo to, kas ir īstenībā, mums ziņo mediji, kas izmaina, to kā uztveram reālo un šobrīd reālais ir reālāks nekā jebkad...

¹ Slater Don. *Domestic photography and digital culture*, in M. Lister (ed.) *The Photographic Image in Digital Culture*, 1995, London: Routledge, pg. 134.

² Manovich L. *The paradoxes of digital photography*, via <http://www.esicop.org/si/2000-05/i-files.html> (skat. 26.11.2004.)

2.3. Realitātes – ilūzijas iznīcināšana

Integrējot realitāti jaunā līmenī, jaunā simulakru kārtībā, radikāli mainās realitātes apraksts. Darba *Simboliskā apmaiņa un nāve* nodaļā *Simulāciju hiperreālisms* Bodrijāra realitātes skaidrojums pariet no simulācijas uz hiperreālisma (izcelsme sengrieķu vārds *hyper* – pāri, virs) raksturojumu, ko vispārīgi raksturo izrādes beigām – skatuve ir nomainīta ar mediju reproducēšanas iespējām, kuri reproducē reālo no viena medija citā. Rezultātā *reālais rod spēku sevis iznīcināšanā, kļūstot par reālo sevis paša dēļ, zaudētā objekta fetišisms, kas vairs nav reprezentācijas objekts, bet noliegšanas ekstāze un sevis rituāla eksterminācija*¹. Reālā skaidrojums ir ekvivalents hiperreālā skaidrojumam un runājot par reālo ar to jāsaprot hiperreālais. Saskaņā ar to, ka visa reālā reproducēšana ir dominējošais process trešajā simulakru stadijā, tad *reālais nav tas, kurš varētu tikt reproducēts, bet kurš jau ir reproducēts – hiperreālais*². Nav iespējamas ne fikcijas, ne sapņi, ne ilūzijas. Tāpat kā reprezentācija, jo nav ko reprezentēt: nav iespējams viņpus, nav objekta, kas atrastos ārpus, jo viss eksistē on-line, nav iespējams izlauzties cauri un nokļūt ārpusē. Ārpusē un viņpus nav iespējams, nepastāv tādas iespējas. Maiks Geins precizē, ka *pavešana ir simboliska instance un reprezentācija nav iespējama, jo pavešanā distance starp reālo un tā dubultnieku un deformācija starp Pats un Cits ir anulēta*³. Tāpēc pavešana, ko Bodrijārs izvērš darbā *Par pavešanu (Seduction)*, kļūst par simulakru vadošo principu, veidu kā nemanāmi apmānīt un noslēpt, to kas ir un atklāt to, kā nav. Ļaujoties pavešanai ir vienalga vai tā ir ilūzija vai reālais, jo to nevar nošķirt. Noteicošais ir pavešanas procesā – ļaušanās kārdinājumam.

Realitāte, kas viscaur ir reproducēta, zaudē jēgu eksistēt, pat kā koncepts tā vairs neeksistē. Nav iespējams neko ražot, viss jau ir saražots un eksistē, atliek to tikai nokopēt vai pavairot un ļauties realitātes spēlei: *ceļojošām zīmēm, medijiem, modei un modeļiem*. Mode ir spilgtākais piemērs zīmju nepārtrauktai atražošanai. Zīmju plūsmām nav nekādas atsaucis uz reālo, jo mode nepārtraukti reproducē pēc modeļiem. Savukārt simulētie modeļi ir tie, kas strukturē realitāti un sabiedrības vēlmes. Patiesībā nekādas vēlmes nemaz nav iespējamas, jo visu nosaka un regulē

¹ Бодрийяр Жан. *Символический обмен и смерть*. М.: Добросвет, 2000, 150. стр.

² Turpat, 152. lpp.

³ Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, pg. 37.

iepriekš iekodēti modeļi, kas piedāvā noteiktas izvēles iespējas, un respondentam atliek atbalstīt vai noraidīt konkrēto piedāvājumu vai ļauties valdzinājumam...

Esejā *Vitālā Ilūzija* Bodrijārs precizē realitātes iznīcināšanas ideju. Realitātes iznīcināšanas apzīmēšanai un tās pilnīgai pazušānai Bodrijārs izmanto latīņu vārdu *ex-terminis*, kas nozīmē to, ka *visas lietas ir viņpus pašu beigām, viņpus pašu galīgumam, kur vairs nav realitātes, nedz arī kāds iemesls pastāvēšanai, nedz noteiksme; eksterminācija nozīmē, ka nekas nav palicis, ne pēdu, pat ne līķa. Virtuālajā pasaulē, jautājums par reālo, par referentu, par subjektu un tā objektu vairs nevar tikt izvirzīts.*¹ Tehnisko iespēju un zīmju atražošanas rezultātā *reālais pazūd nevis dēļ tā nepietiekamības, bet tāpēc, ka tas ir par daudz.* Realitātes pārmērība paraksta nāves spriedumu sev. Realitāti integrējot virtuālajā, momentāni pazūd iespēja atsaukties uz reālo kā referenci, virtuālajā nav iespējams nošķirt reālo un ilūziju, jo viss ir vienlīdz virtuālizēts – tikpat reāls cik iluzors – simulācija.

Virtuālajā pasaulē ir visa realizācija vispārākajā pakāpē, tur eksistē viss un nav iespējams kaut kā trūkums vai neesamība. *Tā ir pārceļšanās pasaulē, kur viss eksistē tikai kā ideja, sapnis, fantāzija un utopija tiks izrauta ar saknēm, jo tā tiks acumirkļi realizēta. Nekas nepaliks kā ideja vai koncepts. Tas ir mēģinājums konstruēt absolūti pozitīvu pasauli, perfektu pasauli, izskaustu no jebkādam ilūzijām, no ļaunuma un negativitātes. Absolūta realitāte, neatgriezeniska pasaules realizācija*² – tas ir tas, ko Bodrijārs sauc par Perfekto Noziegumu jeb *ilūzijas iznīcināšanu*, ar ko tiek domāta radikālā un objektīvā pasaules ilūzija, radikālā lietu klātesamības neiespējamība, to galīgā promesamība no viņiem pašiem³. Nekas nav sev idents un nav iespējama reprezentācija, jo *simulakri, t.i., īstenības efekts, kas slēpj faktu, ka īstenības nav*⁴. Simulakru valstībā nav iespējams iztēloties kaut ko, kas jau neeksistētu, nav ilūziju par to, ka kaut kas varētu nebūt tāds kā izskatās – simulakrs iedarbojas tūlīt un tagad, nav nedz reālā, ne ilūziju – ir absolūta visa simulācija. Reprezentācija ir neiespējama, jo lietas noraida tiešu asociēšanu ar realitāti. Vienīgais, kas vēl iespēj reprezentēt realitāti – *simulakrs ir reprezentācija tam, kas nekad nav*

¹ Baudrillard Jean. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000, pg. 61.-62.

² Turpat, 65.-66. lpp.

³ Turpat, 70. lpp

⁴ Бодрийяр Жан. *О возвращении*. Ad Marginem'93. Ежегодник, Москва, Ad Marginem, 1994., 343. стр.

eksistējis. Simulakrs reprezentē sevi, neprasot pēc references vai references notikuma. Vēsturiska reference, progress, naratīvu stāstīšana ir noraidīta un viss tiek pasniegts kā nesaistītu reprezentāciju kompilācija.¹

Rodas jautājums kā valoda reaģē uz reprezentācijas neiespējamību? Vai arī valodai nezūd jēga eksistēt un būt par neiespējamā reprezentācijas līdzekli? Vai vispār kaut kas ir iespējams ārpus valodas? Vai kodi un modeļi regulē simulāciju sabiedrību apejot valodu? Bodrijārs nodala digitālo un dabīgo valodu, starp kurām ir izveidojies konflikts: dabīgā valoda pretojas digitālajiem kodiem un nav uz tiem reducējama, tāpēc valoda saglabājas kā vienīgā pretošanās iespēja vispārējai reducēšanai uz virtuālo simulāciju valstību. No vienas puses, valodas aktuālais statuss ir izskaidrojošs, jo tā ar diskursīviem līdzekļiem mēģina uzrakstīt realitāti ekvivalentās maiņas formā, bet tagad valoda tiek konfrontēta ar globālās un nepārtrauktās komunikācijas pārākumu, kur digitālo valodu galēja vienkāršošana dominē pār dabiskās valodas tēlaino sarežģītību. Valoda kā simboliskās maiņas medijs iegūst galēju bezjēdzīgu funkciju. No otras puses, tieši no valodas nāk stiprākā pretestība pret valodas destruktīvo virtualizāciju, no savdabīguma, nereducejamības un dialektiskuma, kas piemīt visām valodām, kas ir biedējošākais līdzeklis pret globālo jēgas iznīcināšanu. *Vispārīgi runājot, pasaule un tās kopija nevar ieņemt vienu un to pašu vietu, jo dubultnieks nav perfekts mākslīgs un virtuāls aizvietotājs pasaulei.*² Reālais un ilūzija virtuālajā pasaulē izzūd reālā pārpilnības dēļ. Dažādas reālā kombinācijas, permutācijas, variācijas; nebeidzama reālā modelēšana un pārveidošana sasniedz augstāko realizācijas/atražošanas pakāpi un izzūd. Virtuālajā pasaulē absolūts caurspīdīgums saplūst ar absolūtu vienlaicību un visu lietu globālās informācijas acumirkīgumu un visuresamību, un tūlītējas pieejamības laiks sasniedz savu ideālo punktu, kas reizē ir tā izzušanas punkts.³ Virtualizējot, reproducējot, padarot reālo tāpat kā ilūziju par *image*, kas, piemēram, globālajā tīmeklī – internetā var tikt bezgalīgi transformēts, tādā veidā nav nekādu atšķirību starp reālo, ilūziju, utopiju, konceptu vai ideju, jo viss ir vienlīdz reāls cik nereāls, tuvs un vienlaikus tāls – hiperreāls. Ilūzija, ka eksistē realitāte, tāpat kā ilūzijas iespējamība, ir eksterminēta.

¹ <http://www.pages.drexel.edu/faculty/eah22/branded/chapter3.html> (skat. 09.12.2005.)

² Baudrillard Jean. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000, pg. 68.-70.

³ Turpat, 65. lpp.

2.4. Alternatīva simulakru interpretācija Žila Delēza uzskatos

Bodrijāra simulakru interpretācija atklājas četrās (par ceturto simulakru stadiju skatīt nākamajās nodaļā) simulakru kārtības stadijās, kurā katrai ir savs dominējošais princips: sākot no lietas viltojuma, līdz pilnīgai attēlošanas jeb reprezentācijas neiespējamībai, jo simulakram un lietai, ko tas simulē, nav nekādas saistības, tas vairs nav pat lietas kopija, bet pēc koda modelētas atšķirības.

Atšķirīga simulakru interpretācija ir Žilam Delēzam fragmentā *Platons un simulakrs*¹, kas oriģināli iekļauts darbā *Jēgas loģika* un darba *Atšķirība un atkārtojums*² fragmentā, kur analizēti simulakra teoretizēšanas aizsākumi – Platona darbos *Valsts* un *Sofists*. Delēzs pamatproblēmu saskata atšķirību atcelšanā Platona skaidrotajos jēdzienos, tāpēc stingri nošķir Platona lietu kā tādu un tās atveidu (tēlu), oriģinālu un kopiju, modeli un simulakru. Delēzs norāda uz Platona neprecizitāti izteikumos, kuros, no vienas puses, tiek nošķirts: būtība no ieskata, inteligiblais no jutekliskā, ideja un atveids (lieta kā idejas materiālais atspoguļojums), oriģināls no kopijas, modelis un simulakrs. Taču, no otras puses, Delēzs konstatē, ka starp šiem jēdzienu pāriem pastāv nevis vienlīdz pretējas nozīmes, bet gan atšķirības un tie būtībā nav pretēji savās nozīmēs kā dziļums – sekļums, siltums – aukstums, bet starp šiem jēdzienu pāru elementiem pastāv *atšķirības*. Uzrādot kopijas, modeļa un simulakru atšķirības, Delēzs nonāk pie krasi atšķirīgas, salīdzinājumā ar Bodrijāru simulakru, interpretācijas. Delēza izpratnē kopijas ir nodrošinātas ar *līdzību*, tās ir savā starpā (neatkarīgi no to skaita) ir identiskas, tad salīdzinoši *simulakri pielīdzinās neīstam pretendētājam, pamatojoties uz līdzības neesamību, apzīmējot novirzi*³.

Pēc Delēza domām, Platona motīvs ir jautājums, kas ir tas, kas nodrošina simulakru apspiešanu un kopiju triumfu. Līdzība it kā ir pamatā gan kopijai, gan atveidam, taču pati *līdzība pamatojās, nevis vienas lietas līdzībai ar citu, bet lietas līdzībai ar ideju*, jo ideja ir tā, kas nodrošina lietas būtību. Tāpēc kopija kādam ir vajadzīga tādā mērā, cik tā ir līdzīga lietas Idejai, jo ideja ir augstākais identitātes

¹ *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века.* Ж. Делёз.

Платон и симулякр, Составление, общая редакция: канд. филос. наук Е. А. Найман канд. филос. наук В. А. Суровцев, Томск: Водолей, 1998, 225. – 240. стр.

² Делёз Жиль. *Различие и повторение.* Санкт-Петербург «Петрополис», 1998, 71. – 94. стр.

³ Turpat, 230. lpp.

kritērijs. Atšķirība no kopijas atklātā atkārtojuma atzinuma, *simulakri pretendē uz objekta statusu slepeni, maskējot agresiju, izmantojot insinuāciju* (ļauņprātīgu apmelošanu). No tā var secināt, ka simulakrs nav kopijas kopija, jo tad tā pamatā būtu līdzība, nevis tās slēpšana. Simulakra pamatā ir neatbilstība un atšķirība. Simulakrs darbojas viltīgi simulējot; *pareizais viedoklis izzūd, paliek tikai īpaša tipa ironiska sadursme, kas stājas jebkāda veida zināšanu vietā un iziet ārpus zināšanu un uzskatu robežām*. Šeit saskatāma zināma līdzība simulakru interpretācijā ar Bodrijāra Renesanses perspektīvas ienākšanu mākslā un tās radīto realitātes efektu. It kā paplašinot redzesloku un reprezentācijas iespējas, bet tajā pašā laikā simulakri paliek nepamatoti pretendenti uz kaut kā reprezentācijas iespēju, jo tie rūpīgi slēpj savas līdzības neesamību. *Simulakri* (tāpat kā perspektīva mākslas darbā) *norāda uz milzīgām sfērām, dziļumiem un distancēm, ar kurām novērotājs nav spējīgs cīnīties*.¹ Simulakrs pieprasa citu skatīšanās pozīciju, deformē skatīšanās pozīciju un novērotājam jāklūst par daļu no simulakra pozīcijas un jāatmet jebkādas references iespējas. *Simulakrs ir neprāta un neierobežotā rašanās cēlonis*.²

Kā precizē Delēzs, tad platonisms paver jaunu sfēru, ko filosofija vēlāk pieņem kā savu: reprezentācijas sfēra, piepildīta ar kopijām – atveidiem un noteiktu iekšēju attieksmi pret modeli, bet ne ārējo attieksmi pret objektu. Modeļa reprezentācijas gadījumā tajā saglabājas kaut kas pirmatnējs, modelis un oriģināls ir kaut kas līdzīgs, tie abi apzīmē To Pašu, kamēr simulakrs ir Cita veida, Cita līmeņa reprezentācija, kurai raksturīgā iezīme ir diverģence, t.i., aizvien lielāku atšķirību rašanās, aizvien lielāka atšķiršanās no sākotnējā. Simulakrs jau sākotnēji noliedz savu līdzību, akcentējot atšķirību, kuru modelēšanai ir bezgalīgas iespējas... Ja kopija saglabā līdzību lietai, ko tā kopē, tad kas ir opozīcija *līdzīgajam*? Līdzīgais un atšķirīgais nav pretēji, tāpat kā *vienādais un identiskais vispār; kas raksturo pašu ideju kā lietu*.³ Delēza interpretācijā simulakram tiek dotas līdztiesības iespējas eksistēt starp kopiju un atveidu. Simulakrs kā atšķirīgais, kā atšķirīgā identitāte tiek leģitimizēts nevis kā Cits, bet Tas pats (jo simulakrs prasmīgi slēpj to, kas Cita nav). Tāpēc simulakrs nav identificējams ar kopijas kopiju, jo tas paredz sākotnējas

¹ *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века*. Ж. Делёз. *Платон и симулякр*, Составление, общая редакция: канд. филос. наук Е. А. Найман канд. филос. наук В. А. Суровцев, Томск: Водолей, 1998, 232. стр.

² Turpat, 232. lpp.

³ Делёз Жиль. *Различие и повторение*. Санкт-Петербург «Петрополис», 1998, 90. стр.

atšķirības nevis līdzību, tam nav nekāda sakara ar oriģinālu, modeli vai reprezentāciju. Simulakra atšķirības jo tālāk jo vairāk progresē un atceļ iepriekšējās; simulakrs ir kā maska, kur aiz katras ir kāda cita maska, tāpēc simulakrs ir neatdalāms no *mūžīgās atgriešanās*, kas raksturo tā mītisko iedabu. Simulakru mūžīgās atgriešanās nepārtraukti konfrontē esošo (lietu kārtību un izpratni), nedodot mieru un sagrauj iztēli un reprezentāciju, ienesot aizvien jaunas un jaunas, neatgriezeniskas pārmaiņas. *Starp mūžīgo atgriešanos un simulakru eksistē tik dziļa saikne, ka vienu var izprast tikai caur otru.*¹ Mūžīgā atgriešanās darbojas reizē gan kā destruktīvs, gan radošs spēks, kur *noliedzošais kļūst par atšķirīgo*² – simulakrs kā līdzības noliegums un aizvien jaunu atšķirību nesējs, atkal un atkal atgriežas. *Tagadne ir simulakru varā*³. Simulakri paredz ne tikai sevis nepārtrauktu atkārtošānu, bet arī aizvien jaunu atšķirību ienešanu, neatsaucoties uz iepriekšējām pārmaiņām, kas neļauj tagadnei apstāties un sastingt, nodrošinot ar noteiktām vērtībām vai nemainīgiem uzskatiem par realitāti. Simulakru mūžīgā atgriešanās pieprasa nepārejošu, nerimtīgu jaunu pastāvošo lietu kārtības uzskatu formulēšanu un atkal jaunu definēšanu.

Kas ir *līdzīgais* un *atšķirīgais* Bodrijāra un Delēza simulakru izpratnē? Atšķirīgas ir pašas pieejas, kādos nolūkos tiek izmantoti simulakri. Bodrijārs caur tiem skaidro realitātes izpratnes maiņu, kura kādreiz nebija simulakru simulācijas varā, turpretim Delēza skaidrojumā noprotams fakts, ka nekad nekas ārpus simulakriem nemaz nav eksistējis, un simulakrs ir kā universāla forma, kas rada citu realitāti, *nevis aizvieto realitāti, bet asignē realitāti despotiskā pārkodēšanas procesā, pilnā mērā producē realitāti, kas aizvieto zemi. Simulācija izsaka kvazi – cēloņu reālā piešķiršanu un ražošanu.*⁴ Kāpēc kvazi – cēloņi? Jo simulācija pamatojas uz cēloni – ilūzija. Tāpēc reālais netiek aizvietots ar simulāciju, ja vien reālais arī nav ilūzija kā

¹ *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века.* Ж. Делёз. *Платон и симулякр*, Составление, общая редакция: канд. филос. наук Е. А. Найман канд. филос. наук В. А. Суровцев, Томск: Водолей, 1998, 238. стр.

² Делёз Жиль. *Различие и повторение.* Санкт-Петербург «Петрополис», 1998, 73. стр.

³ *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века.* Ж. Делёз. *Платон и симулякр*, Составление, общая редакция: канд. филос. наук Е. А. Найман канд. филос. наук В. А. Суровцев, Томск: Водолей, 1998, 239. стр.

⁴ Citēts no Delēza – Gvatari darba *Tūkstošs plato* no http://surface.arkitus.com/archives/2004/07/ baudrillard_vs.html (skat. 08.04.2006.)

Bodrijāram, bet nošķirti divi simulācijas modi: pirmais simulācijas mods saucās *realitāte*, otrais mods vēršas pret visu līdzības un reproducēšanas sistēmu⁵.

Delēzs kopiju, modeli un simulakru iztīrīja Platona darbu kontekstā, kas pats par sevi jau nodrošina atšķirības: balstoties uz dialektiku starp ideju un lietu pasauli, kur otrā vienmēr ir mazāk svarīga, jo lietas ir pārejošas, mainīgas un nespēj pilnībā atspoguļot ideju pasaules būtību. Savukārt Bodrijārs nošķir simulācijuodus, kopiju un modeli kā atšķirīgus no simulakra, un reizē izmanto kopiju un modeli, lai pamatotu simulakra kārtību pārejas. Savstarpējas atšķirības nesniedz tālāk par ikdienas pieredzes robežām, jo kopija un modelis ir attiecināmi uz lietu kārtību un reizē ir lietas. Būtībā lietas arī ir tās, kas ir pieejamas cilvēka ikdienas pieredzei, nevis lietu sākotne un kritērijs – ideja.

Delēza Platona simulakru interpretācijā sākotnēji pastāv nošķirums starp iluzoro un īsto. Izklāsta gaitā Delēzs to dekonstruē, parādot simulakru vispārējo iedabu, kas ietver sevī bezgalīgu sevis atkārtojumu caur mūžīgo atgriešanos un arvien jaunu atšķirību ienešanu veidā kā skatāmiem uz pasauli un lietām. Turpretim Bodrijāram būtiski ir tas, ka pirms simulāciju periodā neeksistē nošķirums reāls – iluzors, bet izmainoties simboliskajām attiecībām no apmaiņas uz maiņu un patērēšanu, izmainās arī pasaules lietu kārtība, nevis pašas lietas, bet tas, kā tās tiek uztvertas un kā tas ietekmē attieksmi pret tām. Bodrijāram svarīgāk ir noskaidrot, ko kopija, modelis un simulakrs dara, kāda ir to funkcija un ietekme uz sabiedrību un realitāti, kādas tālejošas izmaiņas to ienākšanai ir visiem kopīgajā sociālās dzīves pieredzē.

⁵ Citēts no Delēza – Gvatari darba *Tūkstošs plato* no http://surface.arkitus.com/archives/2004/07/ baudrillard_vs.html (skat. 08.04.2006.)

3. Sociālā realitāte

3.1. Masa kā antisociāla parādība

Šī darba pirmajās divās nodaļās tika apskatīta Bodrijāra realitātes interpretācija – realitātes koncepta izpratne un tā semiotiskās izmaiņas. Šajā nodaļā uzmanības centrā ir sociālā realitāte – kādas izmaiņas simulācijas ietekmē ir skārušas sabiedrību un kādas pārmaiņas *simulāciju sabiedrība* ienes sociālajā teorijā

Pāreja uz detalizētu sociālā raksturojumu ir Bodrijāra darbā *Klusējošā vairākuma ēnā vai sociālā gals* (1978), kur Bodrijārs simulācijas sabiedrības papildina ar sabiedrības kā masas, implozijas, masu mediju analīzi, norādot, ka ražošanas, patērēšanas modi vairs nav atbilstoši sabiedrības raksturojumam. *Tradicionālās politikas, sociālās, šķiru konflikta u.c. teorijas ir novecojušas, ja tās postulē individuus, šķiras vai masas kā spējīgas uz sociālu darbību.*¹ Tā kā Bodrijāram realitāte ir integrēta virtuālajā un digitālajā un to regulē kodi, modeļi un simulācija, tad arī likumsakarīgi izmainās sociālā jeb sabiedrības raksturojums. Sabiedrību neveido atsevišķu indivīdu kopums, pat ne indivīdu grupas vai organizācijas. Bodrijāram sabiedrība ir *masa, klusējošais vairākums*, kas pieliek punktu jebkādam sociālām aktivitātēm un sabiedrībai ar aktīvām politiskām, ekonomiskām un kultūras procesu norisēm. Līdzīgs izejas punkts – sabiedrība-masa – ir Eliasam Kaneti. Viens no viņa darbiem tulkots arī latviešu valodā *Masa un vara*. Darbs ir interesants ar to, ka, līdzīgi kā Mišels Fuko *Uzraudzīt un sodīt* atsedz kā vēsturiski veidojušās varas struktūras un kā tās pakļauj un strukturē gan indivīdu, gan masas, gan sabiedrību. Kaneti parāda kā veidojas masa, analizē masu veidus un struktūras, kā tajās izpaužas un funkcionē vara.

Atšķirībā no Kaneti masas raksturojumam, Bodrijārs masu raksturo kā *visa neatgriezeniski uzsūcošu un neitralizējošu*, to nevar pienācīgi aprakstīt, jo tai nav vēstures un tās aktīvā vara izpaužas *klusēšanas spēkā*². Masai kā visa neitralizējošai

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 84.

² Бодрийяр Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социальново*. Екатеринбург, 2000., 6. – 8. стр.

parādībai nav nekādas jēgas eksistēt jeb tā padara visu pārējo bezjēdzīgu, jo, ja neskaita to, ka tā visu neitralizē, tai nav citu funkciju. Viss tiek likvidēts līdzīgi realitātes koncepta eksterminācijai, kā rezultātā nav jēgas apmaiņas, ne informācijas cirkulācijas, bet ir *visu pazaudējušo sistēmu referenču simulācija*¹. Ja uz jebkādu ierosinātu sociālu aktivitāti, pamudinājumu vai jautājumu masa atbild ar klusēšanu, tad nevar būt runa par aktuālu diskusijas vai komunikācijas norisi. Masa tai piemītošo varu, kas nevis strukturē pašu masu, apvērš pret to, kas līdz šim masu ir nepārtraukti pakļāvis un kontrolējis – pret vispārējām varas struktūrām, par kurām runā Kaneti un Fuko. Varas simulakri (piemēram, politiķi) slēpj to, ka reāla politiska, sociāla vai ekonomiska ietekme nav iespējama un turpina radīt varas efekta esamību.

*Tagad, kad draudus varai rada simulācija (tā, kas izklaidējas zīmju spēlē), vara spēlē realitāti, spēlē krīzi, spēlē mākslīgu, sociālu, ekonomisku, politisku likmju atražošanu. Tai tas ir dzīvības un nāves jautājums. Bet ir jau par vēlu.*² Simulācijas process atceļ ne tikai references iespējas, determinētību, reprezentāciju un komunikāciju, bet arī atņem tiesības (ilūziju par tādu esamību) uz jebkādu politisku pilnvaru realizēšanu, savas varenības un iespēju izpaušanu. Varas simulācija ir galēji radikāls variants kāds iespējams sociālās teorijas ietvaros. Bodrijāram nekas nepaliek ārpus simulācijas, līdz ar to viss zaudē savu kādreiz eksistējošo funkciju un turpina radīt kopīgu realitātes efektu – politisku izrādi.

Masai nav raksturīga vienlīdzība, bet *vienaldzība*³, tā ir *inerta* un neaktīva *sociāla substance*, un zīmes tajā brīvi dreifē, jo tām nekas neatbilst, saskaņā ar simulācijas dominēšanu reference nav iespējama. Viss ir anonīms un *vienīgā reference ir klusējošais vairākums*⁴, tāpēc sociālajā vidē ir labākie nosacījumi, lai simulakri varētu auglīgi vairoties. Būtībā simulācijas visaptverošajam procesam, nav iespējams pretoties un sociālais ir viena no sfērām, kur simulācija izplešas un iznīcina zīmju atsauces, to vietā liekot modeļus – jaunas reālā konstrukcijas. Masa nav spējīga neko reprezentēt, jo simulācija jau ir iznīcinājusi jebkādas reprezentācijas iespējas, tāpēc atliek izlikties un imitēt, ka sociālais turpina veikt savas politiskās un

¹ Бодрийяр Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социальности*. Екатеринбург, 2000, 11. стр.

² Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 26. lpp.

³ Turpat, 11. lpp.

⁴ Turpat, 26. lpp.

ekonomiskās funkcijas, kas ir nekas vairāk kā sociālo modeļu atražošana, realitātes efekta radīšana.

Kad *masa* ir sasniegusi savu kritisko robežu, tad no klusējošā vairākuma izaug klusējošā vairākuma klusums.¹ Paradoksālā kārtā, lai izraisītu masas reakciju, nenotiek komunikācija, bet nepārtraukta *informācijas* piegāde caur masu medijiem (TV, radio, laikraksti, žurnāli, internets utt.), lai inertā sociālā substance sāktu reaģēt: *atbrīvotā masas enerģija jāizlieto, lai konstruētu sociālo*. Informācijas daudzumam un piegādes intensitātei tādā veidā būtu jāstrukturē sociālo, bet notiek gluži pretējs process. Tā vietā, lai masas *uzņemtu* informāciju un sociālais tiktu strukturēts un pieņemtu formu, informācija masā tiek neitralizēta un sociālais atslābst vēl vairāk. Masu mediji un informācija nodrošina sociālā izzušanu: masas sociālā enerģija, kā raksta Bodrijārs, ir izdzisusi, un nav nekādas sociālās realitātes kārtības, no kuras varētu pieprasīt atdevi. Mediji, kas vairs nav tikai simulakru reproducēšanas līdzekļi, bet masu saziņas līdzekļi, uztur nemitīgu sociālā simulāciju masās, apgādājot sabiedrību ar *simulācijas modeļiem, kas ir kļuvuši par kritēriju reālajam*². Piemēram, masu medijs – televīzija, lai finansiāli spētu eksistēt pārdod ētera laiku, kur pauzēs starp raidījumiem un filmām pārraida reklāmas. Reklāma ir kļuvusi par spēcīgu ieroci ne vairs lietu patērēšanas jomā, bet attiecību strukturēšanā starp lietām un patērētāju. Nepietiek ar to, ka reklāma nepārtraukti reklamē pati sevi, *tā pati ir patērēšanas priekšmets un diskurss par lietām*³. Reklāmas darbību *no iekšpuses* ļoti ironiskā un satīriskā formā apraksta skandalozais, bijušais reklāmas aģentūras tekstu autors Frederiks Beigbeders grāmatā *14.99 €*. Beigbeders uzrāda reklāmas un reklamēto lietu absolūto nesaistītību, kas darbojas iracionālā vēlmju radīšanas formā: *neviens jums vairs nevēlas piedāvāt it neko tādu, kas varētu jums nepatikt*⁴, jo *valdzinājums, valdzinājums, tā ir mūsu reliģija, nekā cita uz Zemes nav, tas ir vienīgais cilvēces virzītājspēks*⁵. Reklāmas uzdevums ir izdomāt veidu kā likt nopirkt to, ko cilvēkam līdz šim nemaz nevajadzēja un lietas, ko pērk un patērē ir tās, kas simulē neesošo

¹ Бодрийяр Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социальное*. Екатеринбург, 2000, 30. стр.

² <http://www.uta.edu/huma/illuminations/kell2.htm> (skat. 28.02.2005.)

³ Бодрийяр Жан. *Система вещей*. Москва, Рудомино, 1995., 168. стр.

⁴ Beigbeders Frederiks. *14.99 €*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 31. lpp.

⁵ Turpat, 61.lpp.

nevis lietu, bet lietu valdzinājuma patērēšanu. Reklāmas radītie realitātes modeļi ir realitātes kritērijs: *tā nav reklāma, kas kopē dzīvi, tā ir dzīve, kas kopē reklāmu.*¹

Bodrijāra ierosinājums situācijas glābšanai ir domāt ne tikai par nepārtrauktas informācijas patērēšanas iespējām, līdzīgi kā ar lietu patērēšanu, bet arī domāt par paša patērētāja radīšanu.² Taču šeit nevar būt runa par ražošanas vai patērēšanas loģiku, jo tās abas ir absorbējusi simulācija, kuras rezultātā viss ir kļuvis hiperreāls. Pat sociālajam un masai nav sava atskaites punkta, ne references, tie balstās uz simulētiem modeļiem, kas nepārtraukti atražo nepieciešamību pēc nozīmes, jēgas un reālā. Masu mediji nenodrošina ne diskusiju, ne strīdu, kam būtu jābūt par pašas jēgas radīšanas nosacījumiem, tāpēc zināmā mērā masa ir *melnais caurums*, kur nav nekā, jo tas ar savu milzīgi gravitācijas spēku visu iesūc sevī un iznīcina, taču tajā pašā laikā masas tiek nepārtraukti ar pagādātas ar informāciju. Tādēļ, ja masas informētu par jauniem jēgas modeļiem kā patērētāja radīšanu, šāda prasība izšķīst masā kā bezjēdzīgs, jo nav ne jēgas iespējamība, ne jēgas iespējamības reference.

Masai piemīt *ļaušanās mediju hipnozei* un nekritiskai attieksmei pret ziņojumiem, kā raksturošanai Bodrijārs izmanto kanādiešu mediju pētnieka Maklūena tēzi *medijs ir ziņojums*.³ Lai nošķirtu mediju no ziņojuma, vajadzīga kritiska attieksme pret notiekošo, bet tā kā masu mediji ir starpnieki starp reālo notikumu un tā paziņošanu, un sabiedrībai pieejami ir tikai masu mediji, tad tas, ko ziņo medijs tiek reducēts uz mediju. Tā vietā, lai masu mediji sniegtu informāciju, ko pēc tam katrs pats izvērtē, mediju tehnoloģijas ņem virsroku pār ziņojuma saturu un manipulē ar masām, radot pat ne realitātes ilūziju, bet hiperrealitāti. Vēl precīzāk sakot, simulācijā masu medijiem ir tieša saikne ar zudušās realitātes parodēšanu: *mediju sniegtais vēstījums – viens pats modelis, kura efektivitāte ir tūlītēja, vienlaikus ģenerē gan vēstījumu, gan mediju un „reālo”*⁴. Līdz ar to mediji darbojas kā reālā un modeļa robežu iznīcinātāji, medijs pats absorbē jēgu un *pats rada notikumu*⁵, kas izvēršas

¹ Beigbeders Frederiks. *14.99 €*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 136. lpp.

² Бодрийяр Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социально*. Екатеринбург, 2000, 31. - 33. стр.

³ Turpat, 43. lpp.

⁴ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 77. lpp.

⁵ Turpat, 77. lpp.

medija pašlikvidācijā un jēgas *implozijā* (skatīt nākamajā apakšnodaļā), un medijs pazūd kā starpnieks starp diviem notikumiem.

No otras puses, *masa ir daudz varenāks medijs nekā visi masu informācijas līdzekļi kopā ņemti*¹. Masa ir tā, kas patērē – uzsūc un absorbē – nepārtraukto zīmju plūsmu un patērēšana ir kļuvusi sekla un plakana, tā vietā patērēšana ir kļuvusi par *prestīža* un *statusa* noteicēju, kas iziet ārpus jebkādam saprāta robežām un tiek atcelta patērēšanas vērtība. Līdz ar to masa sagrauj arī ekonomiku: vērtība/zīme nostājas pret patērēšanas vērtību un nostiprina maiņas vērtību.² Masu patērētajām lietām vairs nav nekāda racionāla pamata, lietas tiek patērētas nevis, lai iegūtu praktisku labumu, bet tās sniedz kaut ko pavisam iracionālu, nenosakāmu kā statuss, stils, prestižs. Lietas materiālā vērtība vairs nav primāra, bet lielākoties tiek patērēti masu mediju un galvenokārt reklāmas radītie hiperrealitātes nostiprinošie tēli, fantāzijas, sapņi, kas iemiesojas arvien jaunos modeļos. Nepārtraukti atražojot modeļus, pēc kuriem būtu jāveido reālais, simulācija integrē jaunā simulakru kārtībā – hiperrealitātē, kurā nepārtraukta mediju radīto realitātes modeļu ģenerēšana un patērēšana rada reālāku īstenību par reālo – hiperreālo.

Bodrijāra simulācijas sabiedrības pamatā ir masas fenomens, kuras definēšanai autors izmanto masas fizikālos raksturlielumus, piemēram, inerci, kas izpaužas *sociālas substances* nereaģēšanā uz masu mediju nodrošināto informācijas plūsmu; spēju reaģēt uz gravitācijas lauku, t.i., radīt milzīgu gravitācijas lauku kā tas ir masas salīdzinājumā ar melno caurumu, kur pazūd informācija un jēga. Masa – vienaldzīgais un klusējošais vairākums, ļaujas mediju valdzinājumam un savu spēku parāda tieši caur spēju nereaģēt uz sociāliem kairinājumiem, bet patērē visu iespējamo un neiespējamo.

Ja sākotnēji likās, ka šādas sociālās interpretācijas mērķis ir jaunu jēdzienu meklēšana, lai adekvāti aprakstītu simulāciju sabiedrību, tad jāsecina, ka mērķis ir aizgājis viņpus sociālai teorijai. Bodrijāra sabiedrības nākotnes vīzija ir biedējoša ar savu fatālismu un determinismu, kurā pazūd sākotnējā ironija un tās vietā nāk panika.

¹ Бодрийяр Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социальново*. Екатеринбург, 2000., 52. стр.

² Turpat, 52. – 55. lpp.

Cik pamatots ir satraukums, to rādīs laiks, bet tikmēr masas antisocialitātes pamats ir nepietiekams, jo izriet no Maklūena formulas tehnika – medijs – ziņojums savienošanas, kas neitralizē sociālo, politisko un ekonomisko procesu nozīmi, medijiem pilnībā nojaucot robežas starp simulētajiem modeļiem un realitāti, taču tā arī paliek neskaidri mediju/masu informācijas mediju darbības principi, ja neskaita nepārtraukto informācijas nodrošināšanu. Informācijas kvalitātes kritēriji netiek apspēlēti – cik kritiska, subjektīva vai objektīva tā ir. Bodrijārs norāda tikai uz vispārīgu masu mediju un informācijas klātesamību. Kas ir tā realitāte par ko ziņo masu mediji, kas nav pieejama masai? Vai tie ir notikumi, kas reāli notiek, vai tikai simulācija? Galu galā arī Bodrijārs paša teorijas ietvaros ir tikai medijs, kas informē masu ar savu radikālo sociālā interpretāciju. Vai tā ir vai nav, vai tam ir jēga, vai arī šis ir jēgas simulācijas kārtējais upuris, tas nav nosakāms, jo nav nekādu kritēriju, nav uz ko atsaukties, lai apgalvotu, ka Bodrijāra teorija ir īstāka un patiesāka. Bodrijāra sociālā realitāte pastāv radikālās nenoteiktības un simulācijas ietvaros un klusējošais vairākums nereaģē uz šādu informāciju.

3.2. Neitralizējošais fenomens – implozija

Bodrijāra sociālās realitātes analīzē masa, medijs un informācija ir nešķirami jēdzieni, kas viens otru papildina, taču to saistību vairs nenodrošina realitāte, bet *implozija*. Implozijas jēdziens parādās darbā *Klusējošā vairākuma ēnā vai sociālā gals* un tiek tālāk attīstīts darbos *Par pavadināšanu* (1979), *Simulakri un simulācija* (1981), *Amerika* (1986), *Ļaunuma caurspīdīgums* (1990) un citos. Implozija ir izšķirošais process, kas neatgriezeniski izmaina realitātes izpratni – notiek pāreja no trešās uz ceturto – *fraktālo*¹ simulakru kārtību, kuru definē zīmju vairošanās un izplatīšanās. Ja trešo simulakru kārtību noteica kodi un modeļi, kas integrēja realitāti digitālajā un virtuālajā, tad šajā simulakru kārtībā viss (un galvenokārt sociālais) tiek pārnesti viņpus jebkādam robežam, viņpus jēgai eksistēt – no hiperreālā uz *hiperrealitāti*.

Sociālās realitātes gala un masas antisocialitātes – vispārējas jēgas neitralizēšanas pamatā ir *implozija*. Dabaszinātnēs tas apzīmē pretēju procesu *eksplozijai*, kura ir vērsta uz āru, bet implozija tiešā veidā apzīmē sprādziena vērstību uz iekšu, kā rezultātā izzūd robežas visam, kas atrodas iekšpusē un tas kļūst *caurspīdīgs* un *nekaitīgs*. *Simulakri un simulācija* nodaļā *Jēgas implozija medijos* Bodrijārs raksta, ka implozija ir *viena pola uzsūkšanās otrā, īssavienojums starp diviem jēgas atšķirīguma poliem jebkurā sistēmā, terminu un skaidru pretstatu, tātad arī medija un realitātes pretstatu sagraušana, – tātad jebkura pastarpinājuma neiespējamība, jebkādas dialektikas starpniecības starp medijiem un realitāti jeb dialektikas iejaukšanās vienam otrā neiespējamība*.² Līdzīgi kā ar zīmēm skaidrotās realitātes koncepta iznīcināšana notiek virtuālajā pasaulē, atceļot jebkādu pretnostatījuma iespēju un citādību, tā sociālās realitātes ietvaros, sociālais tiek likvidēts ar imploziju, atceļot nošķirumu starp mediju un realitāti. Nošķirums starp reāls un iluzors izzūd kā virtuālajā pasaulē, tāpat arī mediju realitātes atspoguļošanas neiespējamībā.

¹ Fraktālis – izcelsme franču vārds *fractal*, neregulāra figūra vai virsma, kas iegūstama, pēc kaut kādiem noteikumiem veicot atkārtotu dalīšanu sīkākās daļās.

² Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 77. lpp.

Implozijas rezultātā mediju darbība ir kļuvusi *riņķveidīga*, nav starpnieka instances starp divām realitātēm, starp diviem realitātes stāvokļiem, jebkāds pretmets simulācijā ir neiespējams, tādēļ medija saplūšana ar vēstījumu it kā ir likumsakarīga, taču joprojām problemātiska, jo mediju darbība tiek reducēta uz *determinētiem tehnoloģiskiem procesiem un formālu efektu radīšanu*¹. Šeit nepieciešama sīkāka mediju darbības analīze, jo visi mediji nedarbojas vienlīdz efektīvi un tehnoloģiskie aspekti ir atšķirīgi, tādēļ arī rezultāti ir dažādi. Masu saziņas līdzekļi kā TV, radio un laikrakstiem ir dažāds tehniskais izpildījums, kaut sniegtā informācija var būt identiska, taču efekts, kādu radīs katrs no medijiem, būs atšķirīgs: laikraksts sniedz informāciju drukāta teksta veidā, kamēr TV informācija tiek pārraidīta audiovizuāli, kam ir daudz spēcīgāka ietekme – televīzijas radīto zīmju, tēlu un attēlu bezjēdzība. Ja reiz nekam nav jēgas, tā vispār nav iespējama un implozija nodrošina aiziešanu viņpus informācijas jēgai, tad kas ir tas, kas ir viņpus jēgas? *Viņpus jēgas ir valdzinājums, kas rodas no jēgas neitralizācijas un implozijas. Viņpus sociālā horizonta ir masas, kuru avots ir sociālā neitralizācija un implozija*.² Ja reprezentācijas neiespējamība pavedināja vērotāju, jo tajā nav iespējama distance starp tehniku un ziņojumu, tad masas ļaujas jēgas implozijas valdzinājumam, kur zudis medija un ziņojuma nošķīrums.

Implozijai nojaucot robežas starp mediju un ziņojumu, pats medijs zaudē savu funkciju – būt par starpnieku, lai informētu par to, kas notiek, un atspoguļotu realitāti. Nav nekas, ko saukt par realitāti, un nav ko atspoguļot – simulakru reprezentācija nav iespējama, jo tie paši patstāvīgi modelē un reproducē reālo, kas pāriet hiperrealitātē. Masu mediji nodrošina masas ar nepārtrauktu informācijas pārpilnību, taču jēga no šādas informācijas nav, jo gan masa neitralizē informāciju, gan masu mediji saplūstot ar ziņojumu neitralizē informācijas saturu un šāds process noved pie vispārējas jēgas implozijas, robežu nojaukšanas starp medijiem un realitāti. Simulācija un jēgas implozijai nav nekādu robežu, tās ir *visur un vienalga kādā jomā – politikā, bioloģijā, psiholoģijā, medijos, visur, kur nevar tikt saglabāta divu polu atšķirība, sākas simulācija un tātad absolūta manipulācija – nevis pasivitāte, bet aktīvā un pasīvā nenošķiršana*³.

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, 74. pg.

² Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 78. lpp.

³ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 35. lpp.

Jautājums par to, kas ir īstais jēgas neitralizācijas sākums – masa vai mediji – paliek neatbildēts, jo gan mediji rada *bezveidīgas* masas, gan *masas varonīgi pretojas medijiem absorbējot ziņojumus un klusējot*¹. No kā var secināt to, ka medijs aizstāj realitāti jeb medijs ir realitātes avots – hiperrealitātes sākums. Turpretim masai jeb sociālajai substancei ir vienalga un nekāda komunikācija nenotiek. Tā vietā, lai radītu komunikāciju, kas nodrošinātu sociālu aktivitāti, tiek arvien intensīvāk piegādāta informācija, jo *klusumam nav laika, tas ir izdzīts no komunikācijas(..) masu saziņas līdzekļi nekad neklusē*². Masas neitralizē komunikāciju kā mērķi un līdzekli sabiedrības informēšanā un formēšanā. Masas antisociālā dominance padara jebkādu darbību bezjēdzīgu un aktīvas komunikācijas vietā ir klusums un vienaldzība. Masas turpina klusēt, kā arī nodrošina vispārēju nenoteiktību, *inficējot aptaujas un prognozes*, pakļaujot socioloģisko pētījumu drošticamību un objektivitāti nedrošībai un nenoteiktībai, jo *masas klusībā rūpējas par statistikas nekārtībām. Tieši dispozīcija uz kaut ko ironisku, atgriezenisku, virulentu ļauj cerēt uz nepieredzētām sekām*.³ *Virulence*, ko Bodrijārs pievieno masu un vispārējam situācijas raksturojumam, apzīmē procesu nenoteiktību un nekontrolējamību galējo robežu – infekcijas un vīrusu izplatīšanos. Fraktālajā simulakru stadijā simulācija darbojas kā nekontrolējama infekcija, ieperinoties un vairojoties un radot aizvien reālāku un reālāku virtuālo simulāciju pasauli.

Lai aprakstītu sociālās realitātes simulāciju radītās pārmaiņas, Bodrijārs izmanto *implozijas* jēdzienu, kura visaptverošās darbības rezultātā caur masu medijiem, bez kuriem ikdienas pieredze nav iedomājama, ir nojauktas robežas starp trešās simulakru kārtības dominējošajiem mediju radītajiem modeļiem un to ziņojumiem. Ceturtajā simulakru kārtībā masu mediji ir tie, kas simulē realitāti, ne vairs tikai modeļus. Savukārt masas nemitīgi patērē masu mediju radītos realitātes modeļus un ekonomiskā (lietu) patērēšanas vērtība pilnībā zaudē iespēju jebkad realizēties. Tā vietā valda neprātīga visa patērēšana, neatsaucoties uz racionālām lietu referencēm, un par noteicošo principu ir kļuvusi radikālā nenoteiktība. Patērēšana pamatojas pati sevī, patērēšanas vērtība ir noteicošais, caur ko tiek strukturēta masa. Piemēram, darba *Simulakri un simulācija* nodaļā *Supermārkets un superprece*

¹ Turpat, 78. lpp.

² Бодрийяр Жан. *Прозрачность зла*. М.: Добросвет, 2000, 22. с.

³ Turpat, 61. – 62. lpp.

Bodrijārs apcer lielveikalu un preču izskaitļoto un strukturēto izvietojumu, kas atvieglo piekļūšanu un nepieciešamo lietu iegādi jeb precīzāk lietas, kas tiks iegādātas vairs nav preces, bet testi, uz ko saskaņā ar kodu, jāatbild. Nevis cilvēks testē lietas un izlemj, ko viņam vajag, bet lietas funkcionē kā *sociālo saišu nākotnes modelis*¹.

*Agrāk mēs dzīvojām iedomāta spoguļu pasaulē, divās pusēs, teatrālā izrādē, pasaulē, kas mums nav raksturīga un sveša. Šodien mēs dzīvojam iedomāta ekrāna, saskarsmes, dubultošanā un tīkla priekšā. Visas mūsu mašīnas ir ekrāni, cilvēku iekšējā aktivitāte ir kļuvusi par ekrānu mijiedarbību.*² Mediji vairs neatspoguļo realitāti, bet to simulē, tādēļ medijs kā spogulis nav iespējams un nav iespējams nonākt otrpus spogulim. Komunikācija starp cilvēkiem ir nomainīta pret skatīšanos ekrānā, virtuālā komunikācija rada tūlītēju saskarsmes ilūziju, taču pati virtualitāte un notikumi virtuālajā nenotiek³. Virtuālai komunikācijai un notikumiem nav iespējamās nekādas references izņemot sevi. Cilvēki nekomunicē savā starpā, bet caur ekrāniem, kas radikāli izmaina priekšstatu par savstarpējo saskarsmi – tās vairs nav, ir tikai ekrāni. Tagad esam ekrāna priekšā un vienīgais, ko Bodrijārs piedāvā ir teorētiska vardarbība, galējs kriticisms un ļaunās tēlu valdzinājumam. Sentimentalitāte un nostalgija pēc savstarpējām sarunām bez mediju klātbūtnes jaušama Bodrijāra izteikumos, tajā pašā laikā pretoties mediju valdzinājumam ir gandrīz neiespējami, jo ikdienas dzīve nav iedomājama bez mediju klātbūtnes. Precīzāk būtu teikt, ka masu mediji paši propagandē šādas ikdienas neiespējamību, tādā veidā nodrošinot savu turpmāko statusu realitātes konstruēšanas spēlē.

¹ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 71. - 72. lpp.

² Бодрийар Жан. *Прозрачность зла*. М.: Добросвет, 2000, 81. с.

³ Baudrillard in Cyberspace: Internet, Virtuality, and Postmodernity, Interview by Claude Thibaut, March 6, 96 <http://www.uta.edu/english/apt/collab/texts/cyberspace.html> (skat. 28.02.2005.)

4. Hiperrealitāte

4.1. Hiperrealitāte – metafizikas gals?

Bodrijāra darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve* tika iezīmēta pāreja uz realitātes hiperreālu atainojumu, kur reālais ir koda noteikti modeļi. Simulācijas un implozijas procesu rezultātā reālā un modeļa robežas sabrūk un reālais ir tiek tik lielā mērā reproducēts, ka sāk viss sāk dubultoties no reālā pārpilnības. Sīkāku simulācijas procesu analīzi, pilnīgu pāreju uz hiperrealitātes izveidi un iemiesošanas Bodrijārs piedāvā savos vēlīnajos darbos kā *Simulakri un Simulācija*, *Ļaunuma caurspīdīgums*, *Amerika*, *Vitālā ilūzija*, *Ilūzijas gals* un citos.

Hiperrealitāte ir postmodernās kultūras radīts fenomens, kas sākotnēji apzīmējis mākslas virzienu. Taču tagad tas ir vienīgais, kas ir palicis, kas iezīmējas pārejā no *metafizikas gala uz hiperrealitātes ēras sākumu*¹. Metafizikas gals Bodrijāra hiperrealitātes kontekstā ir nestabils un problemātisks. Ja metafizika pamatojas uz to, ka nodrošina stabilu pasaules vērojumu balstoties uz binārajām opozīcijām, subjekta un objekta nošķirumu. Tad simulakri, simulācija, jēgas implozija un hiperrealitāte noārda un atceļ jebkādu pretmetu iespējamību, jo viss ir vienlīdz hiperreāls, *simulācija apstrīd atšķirību starp „īsts” un „neīsts”, starp „reāls” un „iedomāts”*². Neeksistē vispār nekādas atšķirības, ne references. Robeža starp objektu un subjektu ir izzudusi, jo lietas ir tik tuvu pietuvojušās un iekļāvušās cilvēka ikdienā, ka vairs nav nošķiramas un galu galā *objekts triumfē pār subjektu*³ un cilvēks kā subjekts teorētiski pilnībā ir zaudējis kontroli pār objektu – lietām. Vai kaut kas tāds ir iespējams, raugoties uz cilvēka ikdienas pieredzi, kad vairs nav iespējams pretoties lietu valdzinājumam un to patērēšanai? Ir iespējama lietu dominance, bet tas nenozīmē, ka subjekts pārtrauc eksistēt, jo objektam nav nekādas jēgas būt vienam pašam. Lai arī objektu pasaule nemitīgi attīstās un vairojas, subjekta un objekta attiecības saglabājas un nav reducējamās. Ja piekristu, ka objekts ir sagūstījis subjektu

¹ Baudrillard Jean. *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage Publications, 1998, 74. pg.

² Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 9. lpp.

³ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 167.

un nelaiž vaļā, tad jāmeklē cēloņi tam, kā iespējama Bodrijāra kā subjekta pozīcija un tādu cēloņu nav. Bodrijārs atspēko savu teoriju, noliedzot subjekta neesamību un atbrīvojot objektu. Tāpēc jāpiekrīt Kellnera secinājumam, ka Bodrijāra interpretācijā metafizikas gals pāriet *imaginārā metafizikā, kas nav verificējama*¹ un tā drīzāk izskatās pēc *patafizikas* (zinātnes, kas piedāvā iedomātus un nereālus risinājumus): pasaule, kurā cilvēkam vairs nav jēgas eksistēt, jo tajā valda lietu pārpilnība un radikāla nenoteiktība, pieliekot punktu subjekta – objekta dialektikai.

Kāda ir hiperrealitāte? Kā izpaužas visa bezjēdzīgums un fascinējums vienlaicīgi? Nav atsauce, nav patiesība, cēlonis ir pārstājis eksistēt, tā vietā ir ļaušanās tēlu un attēlu valdzinājumam. Taču simulācija ir pretstatīta attēlošanai, tā izriet no zīmes radikālas vērtības noliegšanas, no zīmes kā jebkura atskaites punkta atteikšanās un iznīcināšanas: *ja attēlošana tiecas absorbēt simulāciju, interpretējot to kā neīstu attēlošanu, tad simulācija aptver ikvienu attēlošanas konstrukciju kā simulakru*.² Bodrijārs nošķir četras attēla fāzes, kur pirmā izpaužas kā dziļas realitātes atspulgs, nākamajā to maskē un atņem dziļajai realitātei tās dabiskās īpašības; maskējot dziļas realitātes trūkumu un visbeidzot attēlam nav nekāda sakara ar realitāti un tas kļūst par tīro realitātes simulakru, atbrīvojoties no jebkādas saistības ar šķietamību³. Pēdējā fāze ir izšķirošā, jo tajā notiek pilnīga un neatgriezeniska pāreja no zīmēm, kas kaut ko slēpj, uz tādām, kas slēpj, ka nekā nav (ko slēpt). Tā vairs nav tikai reālā dubultošanās un reproducēšana, bet nemitīga, ārprātīga reālā un references pārproducēšana, kas atkal un atkal neskaitāmas reizes tiek *augšāmcelta*. Šādi simulācija parādās pēdējā fāzē: reālā, neoreālā un hiperreālā stratēģija, kur nav iespējama ne noliegšana, ne reference. Kas atliek šādā situācijā? Nostalgija? Panika? Šādam jautājumam Bodrijāra hiperrealitāte nav vietas, jo nav kam šādu jautājumu uzdot. Nav iespējams ne aiz, ne viņpus, ne cits. Viss ir uzreiz, tūlīt un nekad nebeidzās, jo no lietām ir attīrīta to nāves iespējamība un vēl vairāk arī to dzīvība, jo simulācijas riņķojumā nav nozīmes vai kaut ir dzīvs vai miris. Viss var tikt atkal reproducēts un simulēts, tādejādi arī lietas kļūst hiperreālas, ne vairs nereālas un *vēl smaidīgākas, vēl autentiskākas savu modeļu gaismā – gluži kā sēru nama sejas*.⁴

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 167.

² Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 11. lpp.

³ Turpat, 11. lpp.

⁴ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 12. – 16. lpp.

Stingri ņemot lietas kļūst oriģinālākas, īstākas nekā to sākotnējie modeļi, bet simulācijā pat sākotnējie modeļi nav īsti, jo to atsauce uz kaut ko reālu nav nosakāma.

Bodrijāra iecerētais metafizikas gals pārtapis par imagināro metafiziku, kuras rezultātā pats sevi atspēko savas teorijas ietvaros. Bet, ja palūkojas no citas puses, līdzīgi kā uz realitātes konceptu, kas ir tikai jauna tipa fikcija, tad var izdarīt līdzīgus secinājumus par pašas metafizikas pamatotību. Līdzīgi kā Fuko atsedza varas struktūras noteikta diskursa ietvaros un vērsās pret vispārpieņemto un normālo kā patieso un Derida dekonstrukcijai, kuras pielietošanas rezultātā var uzrādīt teksta jēgas neviennozīmīgumu, tā arī jautājot pēc metafizikas pamatotības, var secināt, ka tai nav nekāda apriori dota pamata. Metafizika ir domāšanas forma binārās opozīcijās, vienu privileģējot kā fundamentālu un otru pretnostatot, turpretim dekonstrukcijas rezultātā var uzrādīt vienas opozīcijas atvasināšanu no otras, kas sākotnēji pretstatītas¹. Tādā veidā var tikt dekonstruēta jebkura metafiziska sistēma, uzrādot tās pamatotību vispārēju domāšanas formu struktūrās, jēdzienu savstarpējā saattiecīnājumu maiņā. Arī Bodrijāram binārās opozīcijas ir pamatā realitātes interpretācijai: subjekts – objekts, ražošana – pavešana, dziļums – virspusējība, jēga – bezjēdzīgums, neatgriezeniskums – atgriezeniskums u.c. Kāda jēga ir Bodrijāra imaginārajai metafizikai un vispār metafizikai? Vienmēr pastāv iespēja visu dekonstruēt un parādīt kā jauna tipa fikciju, kā to Bodrijārs izdarīja ar realitātes konceptu, tā vietā liekot vēl radikālāku fikciju – hiperrealitāti. Vai ir vēl kāds veids kā diskutēt un problematizēt par filozofiskiem jautājumiem, neveidojot savas binārās opozīcijas? Subjekts – objekts nošķirums, lai arī būtu tikai iluzori pretmeti, tomēr šāds bināro opozīciju uzstādījums ir izejas punkts, lai vispār uzsāktu sarunu.

Valdzinājums vai panika ir Bodrijāra *hiperreālais piedāvājums*? Abi un reizē ne viens, ne otrs. Tāpat kā filosofija pastāvējusi binārās opozīcijās, meklējot pārļaicisku patiesību, tā tagad dekonstruējot visu pārļaicīgo, pievēršoties laicīgajam un mainīgajam, neiziet ārpus metafizikas kategorijām, tikai privileģē opozīciju. Tādēļ Bodrijāra hiperrealitāte ir tāda pati fikcija vai arī metanaratīvs kā realitāte, patiesība vai metafizika.

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 177.

4.2. Hiperrealitātes iemiesojums – Amerika

Bodrijāra ceļojums pa Ameriku ir reizē kā pētījums un eksperiments, lai pārbaudītu un pārliecinātos par to, ka hiperrealitāte reāli eksistē. Amerikas ceļojuma piezīmes eseju veidā par hiperrealitātes *iemiesojumu* apkopotas grāmatā ar nosaukumu *Amerika*, kas sniedz simulāciju sabiedrības piemēru. Bodrijāra ceļojuma mērķis, kā viņš pats raksta, ir bijis jautājuma formā uzstādīts: *ciktāl var aiziet aiz jēgas, saglabājot ezoterisko izzušanas valdzinājumu*¹? Interesanti, ka visām simulācijas iezīmēm Amerikā ir atradies pielietojums un tās ir realizējušās. Amerikā ir iespējams viss. Ja ir iespējams viss, tad tā ir simulācija, jo tikai simulācija var būt visaptveroša līdz sīkākai detaļai, realizēt visu simtprocentīgi un pilnīgiot visu līdz ideālai nevainojamībai.

Viss, kas reiz ir bijis, kas ir un kas varētu notikt ir atrodams Amerikā: nekam nav ļauts nomirt. Elvis Preslijs, Merilina Monro, Kurts Kobeins – viss joprojām ir pieejams muzejos, attēlos, ierakstos, suvenīros un masu medijos. Bodrijārs Amerikā saskata tikai un vienīgi simulāciju un simulakrus un tas, ka tajā dzīvo arī cilvēki, kuriem nav darba, ir bezpajumtnieki, slimo ar vēzi vai cieš no narkotiku atkarības, ir nelaimīgi un izmisuši... tas paliek nepamanīts. Amerikas radītais supertēls iet tai pa priekšu, radot ilūziju par hiperreālu vietu zemes virsū, kur viss ir perfekts, visi ir laimīgi un smaidīgi. Bodrijāra Amerikas analīze paliek klišeju līmenī. *American way of life* pasaulē ir pazīstams ar saviem stereotipizētajiem skaistuma, veselības un citiem dzīves standartiem, par ko ironizē gan paši, gan citi. Tieši stereotipizētais – vispārpieņemtais skatījums uz lietām un to perfektums, nemitīga tieksme pēc lietu uzlabošanas un pilnīgošanas, jaunu modeļu kā labāk ģērbties, izskatīties, ko ēst, kā izturēties utt. veidošana un īstenošana ir Amerikas dzīvesveida pamatā. Tāpēc radot šādu tēlu par sevi, Amerika jau iepriekš paredz to, kāds būs citu skatījums un vērtējums. No vienas puses, nevar Bodrijāram pārnest, ka viņa Amerikas analīze neiziet ārpus pašu amerikāņu veidotajiem stereotipiem, tie tiek vēlreiz atkārtoti un nostiprināta pārliecība, ka Amerikas optimisms par labāku nākotni nav mainījies. Taču paraugoties no cita skatu punkta, jāsecina, ka tas viss jau ir zināms un nekas jauns netiek pateikts – Amerika fascinē. Pat Žans Bodrijārs nespēj

¹ Бодрийар Жан. *Америка*. Санкт-Петербург, Владимир Даль, 2000, 78. с.

pretoties valdzinājumam, kā rezultātā nonāk savas teorijas gūstā, nespējot kritiski paskatīties uz Ameriku. Līdz ko nonāk Amerikā, tā neitralizē jebkādu atšķirīgu skatījumu uz sevi, tai piemīt kāds maģisks starojums vai aura, kas, tur nonākot, apbur. Bodrijārs nespēj izvērst detalizētu Amerikas kritiku un paliek Amerika – Eiropa pretnostatījuma ietvaros, kur subjektam Bodrijārs Amerika ir objekts. Paradoksālā kārtā Amerika, kurā zudusi jebkāda jēga (jēgas eksistencei nepieciešams kaut kā trūkums, nevis visa pārpilnība) un viss ir reducēts uz hiperreālu simulāciju, uzvar un Bodrijārs *cieš neveiksmi sagādājot interesantāku analīzi vai noslēguma secinājumus teorētiskajai objekta (Amerika) uzvarai pār subjektu (Bodrijārs)*¹.

Amerikā nekas netrūkst, bet valda visa pārpilnība, visas utopijas ir realizētas, brīvība tiek materializēta, realitāte tiek realizēta un nav vietas nekādi negativitātei, ideāliem. Amerikas hiperrealitātē nav nekā neiespējama, tikai paradoksālā kārtā realitāte pati par sevi nav iespējama un tās sasniegšana ir kļuvusi par utopiju. Tieši ilūzijas, realizētā utopija rada realitāti, viņi dzīvo ilūzijās (ilūzijās par realitāti) un cenšas piekļūt realitātei, kuras robežas ir noārdījuši simulācija. *Iemiesotās utopijas princips skaidro metafizikas un iztēles prombūtni amerikāņu dzīvē un tieši tas dod viņiem realitātes sajūtu, atšķirībā no mums.*² Bodrijāra Eiropas un Amerikas pretnostatījums balstās galvenokārt uz domāšanas atšķirībām: ja Amerikā nav iespējama metafizika, tad Eiropa joprojām ir metafizikas varā un Amerikas – Eiropas pretnostatījums Bodrijāram iekļaujas imaginārajā metafizikā, radot stereotipisku un bīstamu skatījumu uz pasauli. Bīstamība slēpjas nekritiskajā attieksmē, pieņemot Amerikas radītos stereotipus kā reālus un tāpēc pretstatāmus Eiropai, kurai joprojām ir pēc kā tiekties. Eiropai joprojām ir idejas (ideja par demokrātiju, nevis tikai demokrātija), utopijas, ideāli, tālejoši nākotnes plāni, kuriem Amerikā nebūtu laika uzskatīt, tie tiktu realizēti.

Amerikā dzīve ir hiperrealitāte, jo tai piemīt visas izdomājuma īpašības, kas rada aizraujošu iespaidu, taču izdomājums pats nav iedomājams, šķietams, jo tas paredz iedomu ceļā to realizēt. Trāpīgi un viscaur ar ironisku kritiku Bodrijārs izsakās, ka *Disnejlenda* ir reālās Amerikas samazināts sabiedrības modelis. Disnejlenda ir te, lai slēptu, ka tā ir reālā valsts, ka visa īstā Amerika ir Disnejlenda.

¹ Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, pg. 169.

² Turpat, 159. lpp.

Tā ir dota kā iedomātais, lai liktu noticēt, ka pārējais ir reāls, kaut gan visa Losandželosa un visa tai apkārtesošā Amerika vairs nav reālas. *Disnejlenda ir imaginārā reģenerācijas telpa, tāpat kā citur, un turpat arī atkritumu pārstrādes rūpnīcas. Sapņi, iedomas, vēsturiskā, brīnišķīgā, leģendārā bērnu un pieaugušo iztēle ir atkritumi (...). Tādā pašā kategorijā ir visas seksuālās, psihiskās, somatiskās pārstrādes iestādes, kas piesārņo Kaliforniju. Viscaur notiek zaudētu īpašību, ķermeņu, sabiedriskuma vai barības zaudētās garšas otrreizējā atražošana. No jauna izgudro nabadzību, askēzi, zudušo pirmatnējo dabiskumu: natural food, health food, joga.*¹ Amerikā viss ir reāls, nekā nereāla nav, tāpēc Disnejlenda ir tikpat autentiska kā visa pārējā Amerika. Nav atšķirību tam, ka Disnejlenda ir izdomāta fikcija un realizēta (un izliekas par neīstu) un tam, ka visa pārējā Amerika ir tieši tāda pati (tikai izliekas par īstu). Ja amerikāņi visu pārspīlē, krīt visa realizēšanas galējībā, un tai pat laikā ironizē par sevi, tad Bodrijāra Amerikas ceļojums apraksts neiziet ārpus tā, bet apstiprina.

Kā gan iespējams raksturot to lietu stāvokli, kas ir realizējies vislielākā mērā ar maksimālu jaudu? Pēc tādas pārpūles jābūt atslābumam, kuru Bodrijārs saskata situācijā pēc orgijas, kas ir vienīgais, kas atlicis. Tā aprakstīta esejā ar nosaukumu *Pēc orgijas*, kas iekļauta darbā *Ļaunuma caurspīdīgums*. Orgija tiek skaidrota kā modernā eksplozīvais mirklis, kad pastāv atbrīvošanās visās jomās. Nekas nav neiespējams vai aizliegts, nepastāv nekāda tabu, bet vispārēja visa pārpilnība. Ir izieti visu objektu, zīmju, vēstījumu, ideoloģiju un izpriecu produkcijas un varbūtējās pārprodukcijas ceļi. Viss ir atbrīvots, spēle izspēlēta, un mums priekšā visiem izšķirošais jautājums: ko dara pēc orgijas? ² Vai pārņem nelabums? Vienaldzība? Atvieglājums? Varbūt vilšanās?

Simulācija un mediji milzīgā ātrumā izspēlē visus (iespējamos un neiespējamos) scenārijus. Atliek tikai tos kombinēt un izvēlēties. Tas ir *realizēto utopiju stāvoklis*, kurā paradoksālā kārtā jāturpina dzīvot, it kā tās nebūtu realizētas un jādzīvo bezgalīgā ideālu, fantasmu, tēlu un sapņu daudzveidīgumā. Var teikt, ka viss ir tik daudz, ka vairs tam nav nozīmes, pārpilnība, kas rada totālu bezjēdzīgumu (galvenokārt jau savas un cilvēku vispār eksistences bezjēdzīgumu). Ir pielikts punkts

¹ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 16. -18. lpp.

² <http://www.satori.lv/index.php?open=ka&w=15> (skat. 28.02.2005.)

jebkādai attīstības, progresa iespējai, ir tikai jāizliekas, ka viss virzās uz priekšu kaut hipertelpā nav iespējama nekāda virzība. Simulācija ir atcēlusi nāvi, tad tagad vairs nekas neizzūd caur nāvi vai galu, bet pazūd caur audzelību, inficēšanos, piesātināšanu vai transparenci, pārgurumu vai izskaušanu, caur simulācijas epidēmijām, pārņemšanu uz simulācijas sekundāro pastāvēšanu. Kad lietas, zīmes un darbības ir atbrīvotas no to idejas, jēdziena, būtības, vērtības, references, izcelsmes un lietojuma, tās iekļaujas bezgalīgā pašreprodukcijā. Lietas turpina funkcionēt un dara to daudz labāk.¹ Lietu pasaule ir atbrīvojusies no vērojošā subjekta, kurš vairs nav noteicējs pār to kā lietas pastāv. Process ir mainījies virzienu un lietas ir tās, kas nosaka cilvēka stāvokli, stilu, imidžu vai statusu. Lietas piešķir vērtību, cilvēks nosaka cenu un vērtībai nav adekvātas cenas. Vai automašīna ir spējīga definēt to kāds ir tās īpašnieks? Vai automašīnas reklāmas tēls, kas vēstī par auto īpašnieka brīvības sajūtu, labo gaumi, neatkarību utt. nozīmē, ka iegādājoties savā īpašumā šo automobili, cilvēks kļūs līdzīgs šim tēlam?

Lietu stāvokli Bodrijārs ietvert vienā formulā: transpolitisks, transseksuāls, transestētisks (no latīņu vārda *trans* – viņpus, caur, pār). Nav atskaites punktu un references, tādēļ viss kļūst apkārt un savā starpā jaucās, tādējādi sekss ir nevis seksā, bet visur citur, politiskais vairs nav politiskajā, tas inficē visas jomas: ekonomiku, zinātņi, mākslu, sportu... sports vairs nav sportā, bet gan seksā, politikā, vispārējā vadības stilā. Viss ir seksuāls, politisks un estētisks. Viss vienlaikus zaudē jēgu, jo ja politika kā vīruss ir iespraukusies visās citās jomās, tad tai zūd jēga un teikt, ka kaut kas ir politisks nav nozīmes, jo nav jau nekā kas nebūtu tāds.²

Bodrijāra simulācijas teorija pieliek punktu robežām, izšķīdinot tās visur. Galēji fatāla, bezcerīga un neatgriezeniska situācija, kurā vairs nav nepieciešams domāt, izteikt vērtējošus spriedumus, salīdzināt. Pietiek ar ļaušanos hiperreālajam. Taču, no otras puses, uz Bodrijāra galējo kriticizmu, radikālismu var paskatīties no viņa paša skatu punkta, kas apstiprina arī viņa pozīcijas neiespējamību. Bodrijāra kriticisms ir simulēta simulācija, viņa pozīcijai nav izejas punkta, jo nav nekas reāls uz ko atsaukties. Simulācija ir imūna pret kritiku, bet Bodrijāra teorija nav, jo imaginārā metafizika joprojām pastāv. Turpinot pastāvēt imaginārai metafizikai, kas

¹ <http://www.satori.lv/index.php?open=ka&w=15> (skat. 28.02.2005.)

² Turpat.

būtībā ne ar ko neatšķiras no klasiskās metafizikas, jo abas paredz konstruēt bināro opozīciju pārus, Bodrijāra pozīcija simulē to, ka nav iespējama kritika, jo visas iespējamās atšķirības ir it kā likvidētas un pasaule ir *plakana*. Galējs teorētisks kriticisms, kas noved visu līdz bezjēdzībai, pats ir bezjēdzīgs, tam nav nekāda pamata: kāpēc gan vajadzīga bezjēdzība vai jēgas implozija pasaulē, kura jau ir bezjēdzīga? Bodrijārs nepiedāvā iespēju apvērst bezjēdzīguma procesu, taču pat galējs kriticisms paredz iespēju paskatīties no malas uz kritizējamo objektu. Bodrijārs ir spiests atzīt to, ka *teorētiskā vardarbība, nevis patiesība ir vienīgā mums atlikusī izeja*¹, kas ir, nevis utopija, bet iespēja paskatīties uz realitāti veidojošām lietām ne tikai ar *rekursijas apsēstību*², identificējot procesu funkcionēšanu ar pašu procesu (piemēram, masu mediju realitātes atspoguļošana tiek identificēta ar pašu mediju funkcionālo procesu), bet rast iespēju veidot informācija apmaiņu – dialogu – starp cilvēkiem, nevis ļaut regulēt domas lietām un medijiem informācijas vakuuma hipertelpā.

¹ Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Omnia Mea, 2000, 142. lpp.

² Flatline constructs gothic materialisms and cybernetic theory – fiction by Mark Fisher
<http://www.warwick.ac.uk/~posde/trans-mat/FC4s3.htm> (skat.22.01.2006.)

Nobeigums

Postmodernisma situācijā viss ir mainījies, kā teicis Liotārs, jo valda neuzticība metanaratīviem. Kāpēc? Metanaratīvi ir sevi izsmēluši, realizējuši sevi un vairs adekvāti nefunkcionē. Ar jēdzieniem kādus lietoja, piemēram, pirms divsimt gadiem nav iespējams aprakstīt šodienas realitāti, t.i., lietu stāvokli. Ir pārspēlēti runāt par to, ka visa filosofijas vēsture tamdēļ būtu kļuvusi bezjēdzīga un jēgas eksplozija visu būtu iznīcinājusi, bet lietas, kas ir mums apkārt un veido mūsu ikdienu ir tik strauji izmainījušās, ka konceptiem prāts, saprātīgs, racionāls, patiesība u.c. nav atbilstošu referentu. Masu mediji, informāciju tehnoloģijas, jaunākie zinātnes sasniegumi (piemēram, lidojumi uz Mēnesi vai Marsu), kas kādreiz bija zinātniskā fantastika vai neprāts, tad šodien ir neatgriezeniski izmainījuši to kā cilvēks pieredz lietas un kā lietas ietekmē cilvēku. Kas kādreiz likās neiespējams, šodien ir realitāte un tā ir kļuvusi mainīga kā nekad agrāk – lietas mainās tik strauji, ka cilvēks netiek tām līdzī. Situācija ir nereāla, jo vēl nesen nebija pieejami mobilie telefoni, internets, kabatas plaukstdators utt. Bodrijāram ir taisnība, vispārīgi raksturojot situāciju, ka spoguļus un izrādes ir nomainījuši ekrāni, kas izmaina realitātes uztveršanas formu. Piemēram, kino, digitālie attēli un reklāmas ir reālāki nekā jebkad agrāk – sīkākajās detaļās viss novests līdz tehniskam perfektumam, radot ilūziju, ka lietas tādas ir īstenībā. Perfektums (no latīņu val. *perfectum* – tāds, kas pabeigts) – pabeigtība ir ideāls, uz kuru viss tiecas un kur beidzas iztēle, utopija, sapņi un ilūzijas. Lietas sasniedz savu galējo robežu un aiziet viņpus beigām.

Realitātes maiņu raksturo reversibilitāte – atgriezeniskums. Ja agrāk filosofi izzināja, Platona vārdiem sakot, ideju pasauli, domāšanas struktūras, inteligiblo, tad Bodrijāra izziņas objekts nav pat ēnas uz alas sienām – ideju atspulgi, jo lietas ir zaudējušas pat savu ēnu. Lietas ir tik pilnīgas, tām vienkārši nav iespējama ēna, tās ir kļuvušas nemirstīgas un nekad nebeidzas (jo vienmēr ir pieejamas lielveikalos). Bodrijāram realitāte vairs nav reāla, tā ir ilūzija, simulakri un simulācija, kas slēpj to, ka nekā cita nav. Var pārmest šādam skatījumam radikālismu, subjektīvismu, pārlietu pārspīlēšanu un *reālā fetišismu* un visa skatījumu caur savas teorijas prizmu, taču Bodrijārs ir paskatījies (varbūt par agru vēl?) uz realitāti no *viņpus* pozīcijas: viņpus beigām, vērtībām, likumiem un patiesībai. Aizejot aiz visa

iespējamā un neiespējamā realizācijas kā hiperrealitātē, atklājas, ka viss reālais ir radikāla ilūzija. *Aiziet viņpus beigām nozīmē iesaistīt spēlē citu laika rādītājbultīņu, satriekt pieņēmumus par tā galu pašā notikumā.*¹ Domai nav iespējams noteikt robežas, Bodrijāra realitātei arī tādu nav. Zaudējot robežas, viss ir vienlīdz reāls, cik iluzors. Hiperrealitāte līdzīgi kā internetā, kur viss ir savienots, neparedz atšķirības, negativitāti vai citādību, toties tajā valda tēlu un attēlu valdzinājums. Bīstama ir robeža, kad kritika nav iespējama un domāšanai un eksistēšanai zūd jēga. Atliek ironija, parodija, melanholija, sentiments vai histērija... par to, kas reiz bijis un zaudēts. Frīdriha Nīčes ietekme uz Bodrijāru ir spēcīgs un skats uz pasauli *no viņpus*, no vietas, kur nav laika, jo *viss jau ir bijis un realizēts*, iespējams ir tikpat apokaliptiska nākotnes vīzija kā Nīčes vērtību pārvērtēšana. Tikai atšķirība tajā, ka nekādas jaunas vērtības Bodrijārs un postmodernisms nepiedāvā, nekas netiek piedāvāts jeb piedāvāts nekas – *tukšuma izrāde*².

Realitātes – materiālo lietu pasaules, kas kļuvusi nemateriāla un iluzora, pārvērtēšana ir beigusies, reducēta uz tehniskajiem sasniegumiem un integrēta hiperrealitātē. Taču var paskatīties arī no radošās vērtību pārvērtēšanas puses un hiperrealitāti interpretēt kā *jauna tipa fikciju*, kas paver nebijušas iespējas paplašināt realitātes skatījumu, nereducējot visu uz tehniskiem sasniegumiem. Fikcijas dod brīvību domāšanai: *hiperrealitāte dod bezgalīgu potenciālu individuālai brīvībai, ieskaitot tiesības izvēlēties Umberto Eko „ticību viltojumiem”(fake) nevis sabrukušās jēgas vakuūmam.*³ Tā vietā, lai veidotu jaunus metanaratīvus kā realitātes skaidrojumu piedāvāt atklātus izdomājumus, neslēpjot, ka tās ir fikcijas, bet ļaut starp tām izvēlēties. Hiperrealitāte ir kā viena no iespējam, lai skatītos uz lietām, bet šāds skatījums, kuram nav nekāda pamata un references uz kaut ko, kas pastāvētu neatkarīgi ne no kā, noved totālā relativitātē. Bodrijāra realitātes interpretācija neparedz iespēju hiperrealitāti skatīt kā fikciju, jo hiperrealitātes simulācijas izejas punkts – realitāte jau ir ilūzija, koncepts un jauna tipa fikcija. Šāds problēmas uzstādījums paredz vienīgi tā novešanu līdz absurdam, iznīcinot jebkādu stabilus priekšstatus par apkārt esošām lietām.

¹ Baudrillard Jean. *The Illusion of the End*. Cambridge, 2003, pg. 57.

² Turpat, 57.lpp.

³ <http://earth.subetha.dk/~eek/museum/auc/marvin/www/library/uni/papers/hypereal/hypereal.htm> (skat. 22.01.2006.)

Hiperrealitāte un simulācija, atrašanās ekrāna priekšā un ļaušanās tēlu valdzinājumam aiziet viņpus ne tikai realitātei, bet arī filosofiskam diskursam. Jautājums par realitātes robežām izvēršas (izrādās) jautājums par filosofijas un domāšanas robežām. Atrašanās ekrāna priekšā nav filosofija, tā ir *izklaide*, kuras valdzinājums ir īslaicīgs un šķietams, kas līdz šim nav bijis filosofijas diskursā. Vai postmodernajā situācijā ir vieta filosofijai? Ja aiz jēgas implozijas, kas izraisa jebkā, kam ir jēga, eksploziju, ir tikai valdzinājums vai ironija... Tad ar ko nodarbojas filosofi? Ļaujas valdzinājumam vai meklē jēgu un nozīmi lietās, kuras pašas par sevi nav ne bezjēdzīgas, ne jēgpilnas? Nav jēgas nodoties sentimentālai apcerei par *zudušo realitāti*, tā vietā vajag meklēt diskusijas pamatu, lai uzsāktu dialogu starp dažādām realitāti konstruējošām sfērām: mediju speciālistiem, informāciju tehnoloģiju speciālistiem, zinātniekiem, žurnālistiem u.c. Robežas nevajag nojaukt, bet paplašināt. Ja ir zudusi ārējā jēga lietām eksistēt, tas nebūt nenozīmē, ka jēgas vispār nav. Cilvēkiem ir jāturpina dzīvot un domāt par spīti tam, ka lietas fascinē un valdzina ar jēgas prombūtni, taču patafizika nespēj sniegt atbildi kā to izdarīt. Apsteigt laiku un notikumus un izdzīvot vēl nepienākušo galu, kā to ir izdarījis postmodernisms, un paziņot par gala pienākšanu, kad jāturpina dzīvot, ir bezjēdzīgs solis.

Kādā intervijā Žans Bodrijārs atstāsta savu sarunu ar japāņu tulkotāju, kas izdevis vairākus viņa darbus, par to, ka jau kādu laiku Bodrijārs nav saņēmis atsauksmes, uz ko japānis atbildējis: *Bet tas ir ļoti vienkārši. Simulācija un simulakri ir realizēti. Jums bija taisnība, pasaule ir jūsējā... un tāpēc mums Jūs vairs neesat nepieciešams. Jūs esat izgājis realitātē jeb hiperrealitātes realizācijā. Viss ir beidzies. Runājot teorijas ietvaros, mums Jūs vairāk nevajag un nav nepieciešamība aizstāvēt Jūsu teoriju.*¹ Iespējams, ka Bodrijāra hiperrealitāte, kas, piemēram, Amerikā, Japānā un citās valstīs, kur augsti attīstītas tehnoloģijas ir ikdiena, nemaz nav beigas, pat ne beigu sākums. Realizētā utopija ir izlietota un kļūst nevajadzīga, taču tās vietā nāk nevis simtiem atkārtojumu, bet citas – atšķirīgas. Ražošana un simulakru atšķirību radošais potenciāls pastāv līdzās patērēšanai, nevis to atceļ, kas Bodrijāra realitātes skaidrojuma ceļā izzūd, reducējot simulakru atšķirības uz simulācijas atšķirību noliegumu.

¹ Baudrillard Jean. *Vivisectioning the 90s*, <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=66> (skat. 04.03.2006.)

Anotācija

Bakalaura darbā aplūkota franču sociologa un kultūrteorētiķa Žana Bodrijāra (1929) realitātes interpretācija, kas atklājas simulakru, simulācijas un hiperrealitātes skaidrojumā. Realitātēs skaidrojuma pamatā ir semiotisks zīmju un simulakru skaidrojums, ko pavada vispārēji simulācijas procesi un jēgas izzušana – implozija. Kā rezultātā nav atšķirības starp masu mediju un realitāti, ko tas atspoguļo. Masu mediju un tehnoloģiju nepārtrauktā klātbūtne rada reālā un realitātes modeļu nepārtrauktu reproducēšanu un atšķirību modelēšanu, kas pamato nošķiršanas iespējas starp reālo un ilūziju izzušanu un realitāte pāriet hiperrealitātē, kur reālais ir pārāk reāls un tam nav iespējama nekāda reference, nekam nav ļauts eksistēt kā idejai vai sapnim, jo viss tiek momentā realizēts. Bodrijāra atainotajā realitātē viss zaudē savu eksistences jēgu, jo viss ir simulakru un simulācijas varā un vienīgais, kas atlicis ir teorētiska vardarbība, ironija vai vienaldzība.

Annotation

The theme of Bachelard work is reality analysis in the French sociologist Jean Baudrillard (1929) works. The object of reality analysis is simulacrum, simulations and hiperreality. Reality interpretation is based on sign and simulacrum semiotic analyses which are governed by simulation process and disappearance of meaning –implosion. As a result there is no difference between media and reality which media used to represent. The presence of mass media and technologies constitute the real and reality model continuous reproducing and difference simulating, what result in impossibility of separating the real and the illusion. Reality becomes hiperreal where the real is more real and it has no possibility to refer to anything. In hiperreality everything exists, there is no dream or idea, because everything is realised in a flash. In Baudrillard's depicted reality everything loses its meaning and all one is left is theoretical violence, irony or indifference.

Izmantotā literatūra

Avoti

1. Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Rīga, Omnia Mea, 2000. 157. lpp.
2. Baudrillard Jean. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000. 61. - 83. pg.
3. Baudrillard Jean. *The Illusion of the End*. Cambridge, 2003, 123. pg.
4. Baudrillard Jean. *Fragments: Conversations with L'Yvounet/ Baudrillard*. London; New York: Routledge, 2004, 115. pg.
5. Baudrillard Jean. *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage Publications, 1998, 254. pg.
6. Baudrillard Jean// Selected Writings. Cambridge; Oxford: Polity Press, 1998.
7. Baudrillard Jean. *Consumer Society: Myths and Structures*. London: Sage Publications, 1998. 208. pg.
8. *Ad Marginem '93*. Ежегодник, Москва, Ad Marginem, 1994, 324.- 353. стр
9. Бодрийар Жан. *Америка*. Санкт-Петербург, Владимир Даль, 2000, 204 стр.
10. Бодрийар Жан. *Система вещей*. Москва, Рудомино, 1995, 218 стр.
11. Бодрийар Жан. *Прозрачность зла*. Москва, Добросвет, 2000, 257 стр.
12. Бодрийар Жан. *В тени молчаливого большинства или конец социальново*. Екатеринбург, 2000, 95. стр.
13. Бодрийар Жан. *Символический обмен и смерть*. Москва, Добросвет, 2000, 387 стр.

Sekundārā literatūra

1. Beigbeders Frederiks. *14.99 €*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002. 231. lpp.
2. Nīče Frīdrihs Vilhelms. *Par morāles ciltsrakstiem*. Rīga, AGB, 2005, 271.lpp.
3. Gane Mike. *Jean Baudrillard: in radical uncertainty*. London; Sterling: Pluto Press, 2000, 118. pg.
4. Kellner Douglas. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and beyond*. Stanford: Stanford University Press, 1989, 246. pg.
5. Slater Don. *Domestic photography and digital culture*, in M. Lister (ed.) *The Photographic Image in Digital Culture*, 1995, London: Routledge, pp.129-147
6. Делёз Жиль. *Различие и повторение*. Санкт-Петербург «Петрополис», 1998. 384 стр.
7. Делёз Жиль, Гваттари Феликс. *Что такое философия?* Москва, Алетеия, 1998. 286 стр.
8. *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века*. Ж. Делёз. Составление, общая редакция: канд. филос. наук Е. А. Найман канд. филос. наук В. А. Суровцев, Томск: Водолей, 1998.

Interneta materiāli

1. Bodrijārs Žans. *Pēc orgijas*. Esejas fragments. Tulkojis I. Šuvajevs
<http://www.satori.lv/index.php?open=ka&w=15>
2. Baudrillard Jean. Vivisection of the 90s. Interview conducted and translated by Caroline Bayard and Graham Knight. Ctheory, 1995
<http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=66>
3. Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard and Critical Theory by Douglas Kellner <http://www.uta.edu/huma/illuminations/kell2.htm>
4. Baudrillard in Cyberspace: Internet, Virtuality, and Postmodernity, Interview by Claude Thibaut, March 6, 96
<http://www.uta.edu/english/apt/collab/texts/cyberspace.html>
5. Structuralism and Post-structuralism cum Critical Theory
<http://www.pages.drexel.edu/faculty/eah22/branded/chapter3.html>
6. Flatline constructs gothic materialisms and cybernetic theory – fiction by Mark Fisher <http://www.warwick.ac.uk/~posde/trans-mat/FC4S3.htm>
7. Baudrillard vs. Deleuze and Guattari. Realer than real: The Simulacrum According to Deleuze and Guattari by Brian Massumi
http://surface.arkitus.com/archives/2004/07/ baudrillard_vs.html
8. Manovich L. *The paradoxes of digital photography*, Photography after Photography. Exhibition catalog, Germany, 1995 <http://www.csicop.org/si/2000-05/i-files.html>
9. Cultural theory on the postmodern concept of hyperrealism
<http://earth.subetha.dk/~eek/museum/auc/marvin/www/library/uni/papers/hypereal/hypereal.htm>
10. Лиотар Жан-Франсуа. *Состояние постмодерна*. <http://www.yankolib.ru>